

અવસ્તા જમાનાનું એકરારનામું.

લખનાર

એરવદ લવનજી જમશેદજી મોદી, બી. એ.

કુખર્તા:

ફેર્ડ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.

સને ૧૨૫૬ ઈ.વ.એ.૧૨૬૧ અને ૧૯૨૬ ઈ.સ.એ.

૨૮૪૮

અવસ્તા જમાનાનું ઓકરારનામું.

લખનાર

એરવદ જીવનજી જમશેદજી મોદી બી. એ.

મુંબઈ:

ફાઈ પ્રીટીંગ પ્રેસ.

શને ૧૨૫૬ ઇયઝદેજરી—સને ૧૮૮૬ ઈસ્રેજી.

આએ ધનામનો રેસાણો સર જમશેદજી મદ્રેસા માટે તા. ૧
ઓગસ્ટ ૧૮૮૪ ને દીને લખી મોકલીએ હતો. એ છપાવી પ્રગટ
કરવાને આસરે આપવા માટે સર જમશેદજી ટ્રાન્સએક્શન ફંડનાં
તરસતી સાહેબોના મોટો ઉપકાર માતું છું.

અવસ્તા જમાનાનું એકરારનામું.

ઇજ્જશનેનો “નાઈ સીમી દક્ષિણ” નામનો ૧૨ મો હા અવસ્તા ભાષામાં લખેલો દીનનો એક કલમો છે. આપણામાં હાલ એક ખરચાંને જરયોશતી દીનમાં લેવા માટે બુદ્ધેહ કુસતી પેહિણવે છે ત્યારે જે “રજિશતયાઓ ચિસતયાઓ” નામનો દીનનો કલમો ભણાવામાં આવે છે તે દીન ઇજ્જશની ખરતુમનમાંથી લીધેલો અવ-વસ્તાના ભાગ અને ફારસી ઇબારત મલી બનેલો છે. તે દખ-ઈતી રીતે છેક પછવાડેના જમાનામાં જોડેલો છે. તેમાં ભણુનાર બાલક યા શખસ ફક્ત જાહેર કરે છે તે એ છે કે “ભલી માજ્જ-યસની દીનની ખુશતુદી થાઓ. દાદર હોરમજ્જદે આજે દુનીઆના લોકો માટે જે ભલી દીન મોકલી છે તે એ છે કે જે જરયોશત પેગમખર લાવ્યા હોનો.” એ કલમામાં જરયોશતી દીનને ભણુ-નાર એક ભલી દીન તરીકે કબુલ રાખે છે. પણ તે દીન કબુલ રાખીને તે દીનનાં ફરમાનો પ્રમાણે શું શું કરવાને તે બંધાયેલો છે તે તે જાણાવતો નથી. પણ “નાઈસીમી દક્ષિણ” નામનો ઇજ્જ-શનેનો ૧૨ માંહા વાલો દીનનો કલમો તે, જેમ એક હાથ ઉપર જરયોશતી દીનને દુનીઆમાં જાહેર થયેલી, હાલ હેયાત હોતી અને હવે પછી થનારી બીજી બધી દીનામાં શ્રેષ્ઠ અને સરસ તરીકે કબુલ રાખે છે તેમ બીજા હાથ ઉપર તે શ્રેષ્ઠ અને સરસ દીનના ધર્મ શાસ્ત્રનો, તેની વીચારનશીલ ફીલસુફી (speculative phi-losophy) નો અને તેની નીતીની ફીલસુફી પ્રમાણે શું શું કરવું અને શું શું નહીં કરવું તેનો એક ટુક એનતેબાખ જાહેર કરે છે. ટુકમાં એ હા એક શખસે જરયોશતી તરીકે પોતાને જાહેર કરવાનું અને જરયોશતી દીનનાં ફરમાનો બજા લાવવાનું ખુદ અવસ્તા ભાષામાં એક એકરારનામું છે. એક માજ્જયસની તરીકે,

એક જરથોશ્તી માબદ્યસ્ની તરીકે, તેણે પોતાનાં ખાદ્ય તરફ, પોતાના મનુષ્ય જાતબાઈ તરફ, અને ખુદ પોતા તરફ (એટલે ખુદ પોતાના આત્મા માટે) શું ફરજે બળ લાવવાની છે તેનું એ એક ટુકું કબુલાતનામું છે.

એ એકરારનામું જોડાવાની વખત—એ એકરારનામું જરથોસ્ત પેગમબરે પોતાની દીન જાહેર કીધી ત્યાર પછી થોડા વખતમાં લખાએકું હોય એકું દીસે છે. જરથોસ્તે પોતાની નવી દીન એક મોહતી મીજલસ અગાઉ લાપાણા રૂપે સહમજબીને આશકારા કીધી અને તે પછી તેનાં શાગેરદાએ નજદીક તેમજ દુર જાહેર કીધી. તેની ખુબી આશકારા થયાથી, ખુદ જરથોસ્તનાં પોતાનાં વખતમાં જેટલા એ દીનમાં દાખલ થયા હોય તેટલા બલકે તેથી વધારે તેની પછી એ દીનમાં દાખલ થવા લાગા હોય. તે વખતે તે નવા દાખલ થનારાઓ માટે, એક ટુકું પણ અસરકારક, એક નાતું પણ જરથોશ્તી તરીકેની સઘલી ફરજે દેખાડનારું એકરારનામું જોડવાની ફરજ પડી હોય, જે એકરારનામું તે આપણા આજની બાબદવાલો હા હોય. એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ હા જરથોસ્ત પછી તુરત થોડા વખતમાં જોડાયો હોય. બીજા પાછલા અવસ્તાની આગમય એ જોડાયો હોય તેની ઘણી સાબેતી માલમ પડે છે.

૧) હું તો એની લાખા બીજાં અવસ્તાનાં લખાણ સાથ સરખાવતાં જુની દેખાય છે. ગાથા લાખામાં જેમ શબ્દની છેડેનાં પ્રત્યયો લાંબાં આવે છે તેમ એના શબ્દોની છેડેના સ્વરો દીર્ઘ થએલા દેખાય છે. જેમકે *~y~* ચ=અને) ને બદલે *~y~* ‘ચા’ મલે છે.

૨) જુ એ એકરારનામાંમાં આપેલાં જરથોસ્તનાં શાગેરદાના નામ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ એકરારનામું પુરાતું હોતું જોઈએ. એ એકરારનામાં વાલા હાનાં ૬ થા ફકરામાં એકરાર કરનાર શખસ ભણે છે કે “જે રીતવાલો કએ ગુશ્તાસ્પ હતો

જે રીતવાલા ફરશોસ્તર અને જામોસ્પ હતા.....તેજ રીત અને તરીકાવાલો હું છું.” હવે એ ત્રણે શખસો જરથોશ્તનાં શાગેદો હતા એકું આપણુ જાણીએ છીએ. ઇજશને (હા. ૪૬૩-૧૪). ઉપરથી અને આંખાં (ફ. ૧૦૪) અને ફરવરદીન (ફ. ૯૯) યસ્તો ઉપરથી સીધી રીતે માલમ પડે છે કે એ ગુસ્તાસ્પ જરથોશ્તનો પોતાનો શાગેદો હતો. ગોશ યસ્ત (ફ. ૨૬) અને અરશીસંગ યસ્ત (ફ. ૪૬) ઉપરથી માલમ પડે છે કે હુતોશ નામની એક બતી સ્ત્રી પાણુ જરથોશ્તની શાગેદો હતી. હવે રામ યસ્ત ઉપરથી માલમ પડે છે કે હુતોશ નામની સ્ત્રી કે એ ગુસ્તાસ્પની બાપડી હતી. એ ઉપરથી આલકતરી રીતે પાણુ માલમ પડે છે કે જ્યારે એ ગુસ્તાસ્પની સ્ત્રી જરથોશ્તની શાગેદો હતી ત્યારે એ ગુસ્તાસ્પ પોતે પણ જરથોશ્તનો પોતાનો શાગેદો હોયો જોઈએ.

હવે ફરશોસ્તર અને જામોસ્પ પાણુ જરથોશ્તના શાગેદો હતા એમ ઇજશનેના ૪૬ માં હા (ફ. ૧૬, ૧૭) ઉપરથી માલમ પડે છે. ઇજશનેમાં ૫૧ માં હા (ફ. ૧૭) માં કે એ ગુસ્તાસ્પનાં નામની સાથેજ એઓનાં નામ આવે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ આ જરથોશ્તનાં તેનાં વખતનાંજ શાગેદો હતા. ઇજશનેનાં “પેરે-સત ફશઓસંગ” નામનાં ૭૧ માં હામા ફરશોસ્તરની ખુદ જરથોશ્ત સાથની પુરચશ યા સુખનુ વાણુન આપેકું છે. એ ઉપરથી પાણુ માલમ પડે છે કે એઓ ખુદ તેના વખતનાં શાગેદો હતા.

હવે જ્યારે એ હામાં એકરાર કરનાર શખસ ખુદ જરથોશ્તનાં પોતાનાં વખતનાંજ એ શાગેદોનાં નામ દેઈ તેઓનાં તરીકા પ્રમાણે ચાલવાને કહે છે અને કોઈ પત્રીનાં વખતનાં શાગેદો જેઓનાં ફરવરદીન યસ્તનાં ૨૬ અને ૨૭ માં કદીમાં નામો જલવાઈ રહ્યાં છે તેઓનાં નામો દેતો નથી, ત્યારે એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ એકરારનામું જરથોશ્ત પત્રી તુરત જોડાએકું હોયું જોઈએ.

૩) જીં એ એકરારનામાં સમાવેલા વીચારની સાધારણ વલાણુ (aspirant) તપાસીએ છીએ ત્યારે તે ઉપરથી પણ માલમ પડે છે કે એ જરથોસ્ત પછી પુરતનાં વખતમાં લખાયેલું હોયું જોઈએ. કારણ કે એમાં આપણે તે એ બાબદ ઉપર ભાર મુકેલો જોઈએ છીએ જે કે ઉપર આપણુ જાણીએ છીએ કે ખુદ જરથોસ્તની પોતાની ગાથા વાણીમાં ભાર મેલેલો છે; અને તે એ કે એક તો ભતકતી છંદગી મેલી દઈ ઘેરખારવાલી સાંત છંદગી ગુજરવી અને બીજી તો દેવોની સંગત તરફ કરવી.

એ એકરારનામાં ભાગો—એ કબુલાતનામાંનાં ૬) ભાગ થઈ શકે છે. ૧) લા ભાગમાં બાણુનાર શબ્દ, દેવેવ-યગ્નની રાહ છોડી દઈ જરથોસ્તી માજદયરની થવાનો અને અહુરમજદને સવલી ચીજોને પેદા કરનાર તરીકે માનવાનો એકરાર કરે છે.

શરૂઆતમાં જ દેવોનો નાશ કરવાનો પોતાનો વીચાર જાહેર કરી તે એકરાર કરે છે કે “માજદયરની, જરથોસ્તી, દેવથી જુદો, અહુરમજદી મહુજબવાલો, અમશાસ્પંદની વખાંન કરનાર, અને અમશાસ્પંદની આરાધના કરનાર તરીકે હું કબુલ થાઉં છું. ભલા અને ભલી દાનાઈવાલા, અશો, નુંરમંદ અને ચલકાતમંદ અહુરમજદને માટે (ઐઠલે તેની પેદા કરેલી) સવલી ચીજ છે એમ હું જાણું છું, કારણ કે જે કાંઈ સૌથી સરસ ચીજ છે તે તેની છે. જેનાં (હોરમજદનાં) ગોસપંદ છે, જેના અનાજ છે, જેના સેતારાઓ છે, અને જેના સેતારાઓ સાથે રોશની મેલેલી છે: (૨. ૧).”

બીજા ભાગમાં બાણુનાર માજદયરનીઓનાં રહેયાંનાં નુકસાંન નહીં કરવાને બલકે બીજાઓથી થતાં નુકસાનથી તેઓને બચાવવાને કબુલ થાય છે પોતા માટે ડાહ્યાપણુ ઇચ્છી તે કહે છે કે “ચોરો અને રાહજનથી હું ગોસપંદનો બચાવ કરું અને માજદયરની મોહલાઓને નુકસાન અને બીઆબાંનીથી બચાવું.”

“મારા લાગતા વલગતાઓને મરજી પ્રમાણે ફરવા હરવાનું અને મરજી પ્રમાણે રહેવું હું આપીશ કે તેથી તેઓ આએ જમીન ઉપર ગોસપંદો સાથે (સુખેથી) રહે” એટલું કહી પોતે એવું કાંમ હવે નહીં કરવાને નીચલા શબ્દોમાં કબુલ થાય છે. “ઉંચ્યા હાથ કરી કીધેલી નેમાજથી સરચાઈને હું એ પ્રમાણે વખાણું છું (એટલે સાર્યું કહું છું કે માજદયસ્નીઓનાં મોહલા તરફ નુકસાન અને બીઆબાની માટે હું હોમો નહીં રેહીશ, મારા બદન અને છવના ધ્યારમાં પણ નહીં (એટલે મારો જન જય તોપણ નહીં). (ફ. ૨ ને ૩)

ત્રીજા ભાગમાં ભણુનાર શખ્સ દેવો તરફ પોતાનો ધીક્કાર બતલાવી તેઓથી દુર રહેવાને કબુલ થાય છે. તે કહે છે કે “પાપી, ખુરા, જુઝા, ખુર જાણુનારા દેવોની સરદારીને હું ધીક્કારૂં છું, (કે જે દેવો) હેયાતી ભાગવનારાઓમાં ઘણાજ જુઝા, ઘણાજ અપવીત્ર અને ઘણાજ ખુરા છે. દેવોની, દેવને લગતા-ઓની, જાદુગરોની, જાદુગરોને લગતાઓની, અને હેયાતી ભાગવનારાઓમાંનાં કોઈબી ખુરાની સરદારીને હું મારા વીચાર, વચન, અને કાંમથી ધીક્કારૂં છું. જેમ નુકસાન કરનાર દરવંદની સરદારીને ધીક્કારૂં તેમ એઓની સરદારીને ખરચીત ધીક્કારૂં છું.” (ફ. ૪, ૫, ને ૬). એ પ્રમાણે દેવો તરફ પોતાનો ધીક્કાર જાહેર કરી ભણુનાર શખ્સ ખુદ જરથોશ્ત પેગમખરનું નામ લેઈ પોતાનો ધીક્કાર જાહેર કરે છે કે જેમ જરથોશ્તે કર્યું છે તેમ હું કરું છું. તેના શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે. “જેમ તમામ સવાલ જવાબોમાં અને તમામ મુલાકાતો-જેમાં હોરમજદ અને જરથોશ્તે વાતચીત કરી તે-માં જરથોશ્તે દેવોની સરદારી ધીક્કારી તેમજ હું કે જે માજદયસ્ની જરથોસ્તી છું તે દેવોની સરદારીને ધીક્કારૂં છું”

ચોથા ભાગમાં ભણુનાર આએ દુનીઆમાં પોતે કેવી રીતે હવે પછી વરતશે તે જાહેર કરે છે. તે કહે છે કે “જેવી રીતના પાણીઆ છે, જેવી રીતના આડપાનો છે, જેવી રીતના સારી પેદા-

યશવાલાં ગોસપંદો છે, જેવી રીતનો અહુરમજ્દ છે, જેણે જમીન અને અગ્નિ મરદને પેદા કર્યાં, જેવા તરીકાનો જરથોશ્ત હતો, જેવા તરીકાનો કચ્છે ગુરુતરપ હતો, જેવા તરીકાના કશ્યાસતર અને જમાસપ હતા અને જે તરીકાનો સારયુ કાંમ કરનારા અશો લોકોમાનો કોઈપણ રોશની આપનાર (પેગમખર) હતો તે (રીત) તરીકાનો તે એતેકાદનો હું છું” (૬. ૭).

પાંચમાં ભાગમાં ભાણુનાર પોતાને પાછો માજ્દયસ્ત્રી જરથોશ્તી તરીકે જાહેર કરી જરથોશ્તી ધર્મની નીતીની ફીલસુફી પ્રમાણે પોતાની નીતીનો પાંચો “હુમત હુમત અને હવશત” ઉપર રચવાનો નીચલા શબ્દોમાં એકરાર કરે છે કે “હું માજ્દયસ્ત્રી છું. માજ્દયસ્ત્રી જરથોશ્તી તરીકે (દીનની) વખાન કરનાર અને (તે પર) ઇમાન લાવનાર (યવાને) હું કબુલ થાઉં છું. નેક વીચારેલા વીચારને નેક આચરેલા વચનને અને નેક કરેલાં કાંમોને હું વખાણું છું.” (૬. ૮). એ ભાગ એની પછીના ભાગ સાથે આપણુ જરથોશ્તીઆ દરરોજ કુસ્તીની નીરંગની શેવટે “જસમે અવંઘાહે મજ્દ”થી શરૂ કરી ભણીએ છીએ.

છથા અને સેવટનાં ભાગમાં ભાણુનાર શબ્દો જે દીનને તે કબુલ રાખે છે અને જેને માટે તે આએ એકરારનામું ભણે છે તે દીનને નીચલા શબ્દોમાં વખાણે છે. “ભલી માજ્દયસ્ત્રી દીનને હું વખાણું છું જે તકરારને તોડનારી, હથીઆર ઘાપનારી, પોતાવતપાણું આપનારી અને અશો છે, જે હાલની અને હવે પછી થનારી દીનોમાં વણી મોટી, વણી સરસ, અને વણી શ્રેષ્ઠ છે અને જે અહુરમજ્દી જરથોશ્તી છે. સઘલી નેઆમતો અહુરમજ્દની તરફથી (આપણુને પોહોંચે છે એમ) હું કબુલ કરું છું. માજ્દયસ્ત્રી દીનની આએ વખાન થાઓ.” (૬. ૯)

એ એકકરારનામાની મતલબ—એ છએ ભાગોને સામઠા લેઈએ તો એ એકરારનામાનો સાર નીચે પ્રમાણે છે. “હું દેવોના

તરીકાથી ઉલટો અને અદુરમજદના તરીકા પ્રમાણે ચાલનાર મા-
જદ્યસ્ની જરથોસ્તી છું. હું અમશાસ્પંદની સ્તુતી કરનાર છું.
સઘલી પેદાયશોનાં પેદા કરનાર તરીકે અદુરમજદને માનું છું.
ભલાં ડાહ્યાપણને પસંદ કરું છું, તે મને મલો. ગાએ ગોસપંદા-
ને ચોરો અને હુયરાઓથી બચાવીશ અને માજદ્યસ્નીઓના
મોહલાઓને નુકશાન થવું અટકાવીશ. સઘલા માજદ્યસ્નીઓ પો-
તાની મરજી પ્રમાણે સલાંમતીથી રહે તેમ કરીશ. અને મારો જાન
જાન્ય તોપણ હું માજદ્યસ્નીઓને નુકસાન નહીં કરીશ. પુરા
દેવોની સરદારીને હું ચિકારું છું, તેઓની સંગત હું કદી કરીશ નહીં.
પાણી, ઝાડ પાંન, ગોસપંદની, રીત પ્રમાણેનો અને અદુરમજદ, જર-
થોસ્ત, દ્રેશઓસ્તર અને જામાસ્પના તરીકાવાત્રો થઈશ. સારા વિચાર,
સારા વચન અને સારાં કામ હમેશાં અપ્પત્યાર કરીશ. સુત્રેહ
સંપન્ન જાગવનારી, પોતાવતપણું આપનારી, ભલી અદુરમજદી
જરથોસ્તી માજદ્યસ્ની દીન જે હાલની અને હવે પછીની દીનોમાં
ઘણી શ્રેષ્ઠ છે તેને હું વખાણીશ.”

એટલા શબ્દોમાં “નાઈસીમી દઝેવો” નામનાં દીનનાં એ
કલમાનું, એ માજદ્યસ્ની એકરારનામાનું, એ જરથોસ્તી કબુલાત-
નામાંનું તાતપર્ય નીકલે છે.

હવે એ જરથોસ્તી દીનમાં દાખેલ થનાર અથવા દાખેલ થયત્રો
એક શપ્થસ એ અવસ્તા લખીને એ છ ભાગો પ્રમાણે શું એક-
રાર કરે છે તે આપણે એક પછી એક વીગતવારી તપાસીએ. એ
તપાસમાં બીજા અને ત્રીજા ભાગ (૩.૨ થી ૬) જેમાં એક જરથોસ્તી
માજદ્યસ્ની મોહલાઓને બચાવાને અને દેવથી દુર રહેવાને
કબુલ થાય છે, તે પહેલાં હાથ ધરીશું. નહીં કે તે બીજા ભાગો કરતાં
કોઈ રીતે વધારે અગતનાં એકરારો છે એટલા માટે, કારણ કે
વધારે અગતનો ભાગ તો તે છે કે જેમાં એક જરથોસ્તી પોતાની
નીતીની જીદંગીના પાથો “હુમત, હુજત અને હવશીત” પર રચે છે.
પણ એ ભાગો આપણુ પહેલા હાથ ધરીશું તે એટલા માટે કે

તેઓ તે જમાનો કે જ્યારે એ હા લખાયા હોતો તે જમાનાનાં લોકાનાં વીચારની વલાંણુ દખાડે છે, તેઓની ઇંદગીની હાલતનું ચીત્ર આપે છે, તેઓના ધંધા રોજગારની રીતોની સહમ-જન આપે છે અને તેઓનાં ધર્મ અને એકીનતો વીચાર આપે છે. ટુકમાં કેહીએ તો માણસ જાતના વંશારા અને સુધારાની આખા તવારીખમાં તે કીઓ સરી હતો કે જ્યારે આપણા બરહક પે-ગમ્બર પેદા થયા અને આપણી ભલી માજદયસ્તી દીન જાએજ થઈ તે એ બે ભાગોની તપાસ અને તેમાં પણ મુખ્ય કરીને બીજા ભાગની તપાસ આપણને દખાડે છે. બીજા ભાગની તપાસ આપણને તે જમાનાનાં માણસનું એક સંસારી ચીત્ર તપાસવા કાંમ લાગે છે, અને ત્રીજા ભાગની તપાસ તેઓનાં ધર્મ અને એકીન વિષેની તપાસ ઉપર આપણને લેઈજાય છે.

પહેલાં આપણુ બીજા ભાગની તપાસ હાથ ધરીશું. એ ભાગ (૧. ૨ ને ૩)માં એક જરથોસ્તી એકરાર કરે છે કે હું ગોસપંદા ને હુતારા અને સહજનથી બચાવીશ, માજદયસ્તી મોહલા-ઓને નુકસાન થવા ન દઈશ, અને મારો જાન જાએ તો પણ હું પોતે એવું કાંમ કદી નહીં કરીશ.” ટુકમાં કેહીએ તો ભણુનાર દરેક માણસની મીલકત ઇંદગી અને છુતાપણું જાલવી રાખવા કબુલ થાય છે. એ ફકરો જેને અવસ્તાનાં બીજા ભાગોથી મજબુત ટેકો મળે છે, તે એવું દખાડે છે કે આપણા પેગમબર જરથોસ્તનું જનમવું તે વખતે થયું હતું કે જે વખત આર્ય મજની તવારીખમાં એક અગતનો વખત હતો.

પહેલાં આપણુ જરથોસ્તની આગમચની માણસ જાતની તવારીખ ઉપર નજર ફેરવી જઈએ કે જેથી આપણને આપણા પેગમબરનાં જનમનો એ વખત માણસ જાતની તવારીખમાં અગતનો વખત કેમ હતો તે માલમ પડશે.

જરથોસ્તની આગમ્યની ઐરીઅન પ્રજાની હાલત.—અસલી માણસ જાત ઘણાં પુરાતન વખતમાં, પોતાની છંદગીનો નીભાવ જંગલે જંગલ ભટકી ઝાડપાનનાં ફુલ ફલો ઉપર કરતાં હતાં. જંગલમાં ભટકતાં જનવરોનો શોકાર કરી તેઓનો ભક્ષ કરતાં હતાં.

ભરવાડી જમાનો.—આસ્તે આસ્તે પછી તેઓ એ હાલત મેલી દેઘ ભરવાડી હાલત ઉપર આવ્યાં કે જે વખતનો તેઓનો જમાનો ભરવાડી જમાનો (pastoral age) તરીકે જણાયેલો છે. એ હાલતમાં તેઓ પાલી શકાએ એવાં પ્રાણીઓને પાળી તેઓનાં દૂધ દહીં અને બીજી પેદાયશો ઉપર પોતાનો ગુજરો કરવાં લાગ્યાં. તદ્દન જંગલે જંગલ ભટકતી છંદગી ઉપરથી અને જંગલી જનવરોનો ભક્ષ કરવાની હાલત ઉપરથી તેઓ જરા સારી સ્થિતીમાં આવવા લાગ્યાં એમ ઘણાંક જમાના સુધી ચાલ્યું. આપણી અસલી ઇશાનની તવારીખમાં કીઓ વખત એવી હાલતમાં હતો તે ઉપર વીચાર કરતાં ક્યોમર્સ અને શાહ જમશેદની વચ્ચેનાં વખત એવી ભરવાડી હાલતનો વખત દીસે છે. એ પાદશાહોનાં ચીત્રામાં એઓને ચામડાંનો પોષાક પહેડલા જણાવે છે તેજ તેઓનાં એ જમાનાની ગવાહી છે. ફીરદાશી પણ એઓને ચામડાંનો પોષાક પહેડતા જણાવે છે.

જેમ હાલનાં જમાનામાં તેમજ આગલા જમાનામાં જયારે એક મોટી પ્રજા અથવા એક મોટો ટોલો પોતાની હાલત ફેરવે છે ત્યારે તે પ્રજા અથવા ટોલો તે હાલત એકદમ ફેરવતાં નથી, પણ આસ્તે આસ્તે ફેરવે છે. તેઓમાં બે વર્ગો હમેશાં થતાંજ જાય છે. હાલની ભાષામાં બોલીએ તો જુના વીચારનાં અને સુધારાવાલા એવી બે ટોલકીઓ જેમ હાલની ૧૯ મી સદીમાં છે તેમ તમારાં ૫૦૦૦ હજાર વર્ષનાં જુના વડવાઓમાં હતી. જુના અને નવા વીચાર વચ્ચે જગડો જેમ હાલ ચાલુ છે તેમ હજારો વર્ષપર હતો, ફરક જોટલોજ કે આપણામાં તે ઝગડો હાલ મગજથી અને તેના

હુધીઆરો છબ અને કલમથી ચાલે છે ત્યારે તે અસલનાં જમાનાના લોકોમાં, મગજને બદલે હાથે અને લાકડાંની કલમને બદલે લાકડાંનાં સોતા અને તીરકાંમડાંથી ચાલતો હતો. એમાં અબ્બયબ થવા જેવું કંઈ નથી જ્યારે આપણુ જોઈએ છીએ ત્યારે કે આપણુ સુધરેલા કેહેવાતા જમાનામાં પણુ ફક્ત ત્રણસો વરસો આગમચ યુરોપ જેવા સુધરેલા ખંડમાં ખ્રીસ્તી ધર્મ સંબંધી સુધારા (Reformation)નો ઝગડો મેઠાં રાજ્યોવચ્ચે લડાઈથી ચાલતો હતો.

હવે આપણી ઈરાંનની તવારીખ પ્રમાણે ક્યોમર્સ સીઆમક અને હોશંગને જે દેવો સાચે લડાઈ કરવી પડી હતી તે દેવો કોઈ નહીં પણુ તે પેહેલા જમાનાનાં તે જંગલી-શેકારી-ભતકતી અંદગીવાલા માણસો હતા. જંગલી-શેકારી-ભતકતી અંદગી મેલી દઈ જેવો ભરવાડી હાલતમાં આવતા ગયા તેઓની, તે સુધારા વારાઓની, એ હાલત તે જુના વીચારવાલા પેલા જંગલી-શેકારી ભતકતા તોલાને ગમી નહીં. એઓની અંદગીની હાલતમાં ફેરફાર થયાથી તેઓનાં વીચાર લાગણી અને ગુણોમાં પણુ કુદરતી રીતે ફેરફાર થવા લાગો. બીજી અંદગીવાલા લોકો તદ્દન ભતકતી અંદગી મેલી અરધી ભતકતી અંદગીની હાલતમાં આવ્યા. તેઓ ગાય-ઢોરને પાલવા લાગા, તેઓની માવજત કરવા લાગા, તેઓને ચરાવા લેઈ જવા લાગા, અને જંગલી જનવરોથી તેઓની સંભાલ રાખવા લાગા. એમ કરતાં દયા, માયા, અરસપરસની મદદ એવા સારા ગુણો તેઓમાં પેલા પેહેલી જંગલી હાલતવાલા માણસો કરતાં વધારે દાખલ થયા. એ પ્રમાણે હાલત બદલાયાથી તેઓનાં ગુણો બદલાયા. એક હાથપર પેલી જંગલી હાલતવાલા લોકો (દેવો) એ ગુણો થોડા ધરાવતા હતા, બીજા હાથ ઉપર ક્યોમર્સ, શીઆમક, હોશંગ જેવા પાદશાહો અને તેઓના તા એકાના લોકો, પોતાની નવી અંદગીની હાલતને લીધે વધારે સારા અને નરમ ગુણો ધરાવા લાગા. હુકમાં તેઓ આસ્તે આસ્તે તન અને મનની હાલતમાં સુધરતા ગયા. ત્યારે તેઓ

વચ્ચે કુદરતી રીતે અનખનાવ ચાલવા લાગો. એ અનખનાવનું પરીણામ હમેશાં લડાઈઓમાં આવવા લાગું જે લડાઈઓ તે ફી-રદાશી અને બીજા તવારીખનવીશોએ જાહેર કરેલી તેમજ અ-વસ્તામાં ધસારાઓ કરેલી એ પાદશાહોની દેવો સાયની લડાઈઓ છે.

હવે જેવો એ ઝગડો પેહેલા અને બીજા હાલતવાલા માણસો વચ્ચે ચાલ્યો હતો તેવો બીજા અને ત્રીજા હાલતવાલા માણસો વચ્ચે ચાલવા લાગો. એ બીજા ભરવાડી હાલત જેકે આગલી જગલી શેકારી ભતકતી હાલત કરતાં સારી હતી તોપણ તે હજુર અરધી ભતકતી હાલતી હતી. તેમ જુઓના તોલે તોલાં પોતાનાં ગાય ઢોરનાં ગોવાલાંને ચરાવા એક જગાએથી બીજા જગાએ ભતકતાં હતાં. તેઓ પોતાના અસલી જગલી ભતકતી હાલતમાંથી સારી ભરવાડી હાલતમાં આવ્યાં હતાં ખરાં પણ તે-ઓએ હજુર પોતાનો અરધો ભતકતો ખવાસ પોતાના ધંધાને લીધે જાલવી રાખ્યો હતો.

ખેડુતી જમાનો—લાંબો વખત મુઠ્ઠી એ પ્રમાણે ચાલ્યું. માણસ પોતાની હાલતથી કદી સંતોષ પામતો નથી. પેહેલા તો તદ્દન જગલી શેકારી ભતકતી હાલતમાંથી, અરધી ભતકતી ભરવાડી હાલતમાં આવવાનું ઠીક લાગું. તે હાલત લાંબો વખત ભાગવ-વાથી ફેટલાકો તે હાલતથી ધરાવા ન લાગા. એ તો માણસ જાતનો ખવાસજ છે. વખત જતો એમ વીચારોમાં ફેરફાર ચાલુજ રહે છે. વીદવાન લોડ એકન કહે છે તેમ “વખત પોતેજ મોટો ફેરફાર કરનારો છે.” ફેટલાકો ને હવે અરધી ભતકતી ભરવાડી હાલતી પસંદ નહીં આવવા લાગી. જે ગાય ઢોરોને લેઈ તેઓ એક ગમથી બીજા ગમ ભતકતા હતા તેઓને લેઈને એક ઠેકાંને થરીયાંમ રહેવાનો તેઓને વીચાર મુજબ લાગો. જે ગાય ઢોરોનાં દુધ દહી ઉપરજ તેઓ ગુજારો કરતા હતા તેઓમાંનાં ફેટલાકને બીજા ઉપયોગોમાં લાવવાનો તેઓને વીચાર થવા લાગો એટલે હવે ભરવાડી જમાનો મુઠ્ઠી ખેડુતી જમાનો (agricultural age

ની શરૂઆત થવા લાગી. માણસોએ એક જગાએ રહી, હવે પોતાનાં ઢોરોને ખેતીનાં ઉપયોગમાં લાવવાનો વીચાર કીધો.

આપણી ઇરાંનની તવારીખના સફાઓ ઉપર નજર કરતાં શાહ જમશેદના રાજ તરફ આપણે એ જમાનાંની શરૂઆત તરીકે આંગલી ખતાવીશું. અને તે તવારીખની તેમજ અવસ્તાની શાહાદતથી ખતાવીશું. નામાંકીત ફીરદોશીનાં જગ પ્રસીદ્ધ શાહ નામાં ઉપરથી તેમજ આપણા અવસ્તા (વં. ૨)નાં ઇસારાઓ ઉપરથી ચોકસ દીસે છે કે બાંધકામનો અને ખેતીનો હુનર એ પાદશાહનાં રાજમાં દાખલ થયો હતો. એ ખોદ્યું દખાડે છે કે ભરવાડી જમાનાપરથી ખેડૂતી જમનાંની ખરી શરૂઆત એ પાદશાહના વખતમાં ચોકસ રીતે થઈ હોશે. આપણે આગલ કહ્યું તેમ યાદ રાખવું જોઈએ કે કોઈબી ફરફાર-પછી તે ધર્મ સંબંધી હોય, કે રાજદુવારી હોય, રાજદુવારી હોય, કે સંસારી હોય તે-એકદમ અમલમાં આવી જતો નથી. તેની શરૂઆત થતાં થતાં આસ્તે આસ્તે તે પછી ચોકસ રૂપ લે છે. એજ પ્રમાણે એ ખેડૂતી જીવનું પગરણુ આસ્તે આસ્તે પડીને જમશેદના જમાનામાં તેની ચોકસ શરૂઆત થઈ હોય. આપણે જાણીએ છીએ કે ફીરદોશીની તવારીખ પ્રમાણે તેમજ અવસ્તા પ્રમાણે એ પાદશાહનું રાજ ઘણુંજ મશહુર છે. એનું કારણ આપણે ઉપર જોયું તેમ એ દીસે છે કે એ રાજથી માણસની હાલતની તવારીખમાં જાણે એક નવો સરો 'ઉગડ્યો.

વંદીદાદની બીજી પરગરદ પ્રમાણે એ પાદશાહે એક “વર” બાંધ્યો અને પછી તે “વર” એને ત્રણ ત્રણ મરતએ વધાર્યો. એ ઉપરથી સહમજ પડે છે કે ભટકતી જીંદગી મેલી દઈ, એકજ જગા ઉપર રેહીને સાંત જીંદગી ગુજરવા માટે એણે એક સ્વસ્થાન બાંધ્યું અને એ નવી રીતે જીંદગી ગુજરવાની શરૂઆત કીધી. આસ્તે આસ્તે લોકોને તે પસંદ પડતી ગઈ. ભટકતી જીંદગી મેલી દઈ સાંત જીંદગી એક જગાએ ગુજરવાનું ઘણુઆ-

ને પસંદ પડ્યું. તેથી એ પાદશાહને પોતાનું સ્વસ્થાન ત્રણ ત્રણ મરતપે વધારવું પડ્યું. ભતકતી હાંદગી મેલી એક જગાએ સાંત હાંદગી ગુજરનારાઓને એણે મકાનો બાંધી મદદ કીધી એટલુંજ નહીં પણ વંદીદાદની રચ પરગરદ પ્રમાણે એણે તેઓના કારોબાર સારી રીતે ચલાવ્યો. આપણે આગલ કહ્યું તેમ માણસની હાંદગીની હાલત ફેરવાય તેમ તેના ગુણો અને ખાસીએતોમાં પણ ઘણા સારા ફેરફાર થાયે. એ કારણને લીધેજ એના સ્થાપેલા મુલકનાં લોકો અરધા ભટકતાં ભરવાડી રખડતાં લોકો કરતાં ઘણાં સારાં નીવડ્યાં અને એના મુલકમાંથી મગરૂબી, અદે-ખાઈ વીગેરે દુરગુણો દુર થયા.

એ પ્રમાણે જન્મશેદ, માણસ ભતની તવારીખમાં એક નવો સફા ખાલનાર હતો. એજ કારણને લીધે અવસ્તામાં કહે છે કે એને હોરમજદે નવી દીન આપવા કહી. તે એણે ના પાડી પણ, એક પાદશાહ તરીકે સારો કારોબાર ચલાવાને કબુલ કર્યું. બ્યારે માણસો ભટકતી હાંદગી મેલી દઈ એક જગાએ એકજ મુલકમાં રહેવા લાગા ત્યારે તેઓના સારો કારોબાર માટે, તેઓની સુવંહ સંપન્નમાટે, તેઓની તંદરોસ્તી માટે ઘણુંજ કરવાનું હતું. તે જન્મશેદ કીધું. ચોક્કસ દીન અને ધર્મ સ્થાપવાની બાબદમાં તે નીશદ્દલ થયો. તેનાથી જે કાંઈ કરવાનું બાકી રહ્યું હતું તે પછી જરથોશ્તે કીધું અને તે ઘણા મજબુત અને સારા પાયા ઉપર, અને તે વલી ઘણાં સુધારા અને વધારા સાથે જે કાયદો જે રીતો જે કાનુનો અને જે તરીકાથી તે સઘલું જરથોશ્તે કર્યું તે પાછલથી જરથોશ્તી દીન તરીકે મશહુર થયાં

હવે આપણે આગલ કહ્યું તેમ એ બીજા ભરવાડી હાંદગીવાલા અને તીજ ખેડતી હાંદગીવાલા વચ્ચે પણ હમેશાં ઝગડો ચાલ્યા કરતો હતો. પાછલા સંસારી ગુણો અને નીતીની ખાસીએતોમાં પેહેલા કરતાં ખુદરતી રીતે શ્રેષ્ઠ અને સરસ હતા. તેથી તેઓ પેહેલાને ધીક્કારતા હતા. વલી પેહેલા ભટકતી હાંદગી ગુજન-

શનારાઓ એક જગાએ સાંત રહેનારાઓ ઉપર વારેઘડીએ છુપી રીતે ધાર પાડી તેઓનાં ગાય ઢોરો અને રાચરચીલાં ચોરી જતા હતા તેઓની માલ મતાને નુકસાન કરતા હતા, અને તેઓનાં રહેવાના મકાનને ખરાબ કરતા હતા. એજ કારણને લીધે ઇજ્જતનેના ૯ મા હા (ફ. ૧) પ્રમાણે જરયોશ્ત હોમ પાસે જે છ બક્ષેસ માગે છે તેમાં છથી બક્ષેસ એ માગે છે કે તે “ચોરો, લુઠારાઓ અને વડૂના આવવાથી આગમચથી વાકેફ થાએ કે તેથી તેઓ એનાં ગોસપંદાને ચોરી લેઈ જઈ ન શકે.”

એજ કારણને લીધે વંદીદાદમાં કુતરાનું રક્ષણ કરવા અને તેને નુકસાન નહીં કરવાનું જાખજાન ફરમાન આપે છે. ભરવાડી હિન્દગીવાલાઓ જેઓ ખેડૂતી હિન્દગી ગુજરનારાઓનાં ઘેરો અને મોહલાઓ ઉપર હુમલો કરી તેઓનાં ગાય ગોસપંદ અને માલ મીલકત ચોરી લેઈ જતા હતા તેઓ સામે બચાવ કરવા માટે અને વડૂઓનાં હુમલા સામે બચાવ કરવા માટે કુતરાઓ ધણા ઉપયોગી થઈ પડતા હતા. વંદીદાદ (પરગ. ૫ અને ૧૩) પ્રમાણે તો કુતરાઓની ફેટલીક જાતના નામો તેઓનાં કામ ઉપરથી આપ્યાં હતાં, કે જેમ હાલમાં, નામો આપવામાં આવે છે. એ કેતાબ પ્રમાણે પશુઓનું રક્ષણ કરનાર કુતરાની જાતને પસુશહર્વે એટલે “પસુનું રક્ષણ કરનાર” એવું નામ આપ્યામાં આવ્યું હતું. અને મોહલાનું રક્ષણ કરનાર કુતરાની જાતને વીશહર્વે એટલે મોહલાનું રક્ષણ કરનાર એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું. વંદીદાદ (૧૩ ફ. ૧૦)માં એવા ચોરોથી બચાવ કરનાર કુતરાને મારનારને ગુનેહગાર કહ્યો છે. ત્યાં કહે છે કે “જે કોઈ “પસુનો બચાવ કરનાર” કુતરાને ફટકો મારે અથવા તો તેનો કાન કાપે અથવા તો તેનાં પગનો કોઈ ભાગ કાપી નાખે કે જેને લીધે ચોર અથવા વડૂ વાડાઓ તરફ આવે અને વગર જાણવે વાડામાંથી માલ મીલકત (એટલે ગાય ઢોર) ચોરી લેઈ જાય તો તે ચોરાઓનાં પશુ માટે (તે ફટકો

મારનાર શખસ) તોજેશ કરે અને કુતરાને બાણી બોધને જખમ કીધે। તેની સજ્જમાં તોજેશ કરે.” બીજા ફકરામાં કહે છે કે એ પ્રમાણે પશુ અને મોહલાઓની પાસખાંની કરનાર કુતરાઓને મારનાર માણસોનું રવાન તેઓનાં મરણ બાદ બીદે છે.

એજ કારણને લીધે ત્યારે આપણાં એકરારનામાંના બીજા ભાગમાં દીનમાં દાખેલ થનાર એકરાર કરે છે કે “ચારથી અને રાહજનથી નેહું ગોસેપંદનો બચાવ કરું. માનદયસ્નીઓનાં મોહલાને નુકસાન અને બીઆખાંનીથી બચાવું.” એ એકરારનામાંના ત્રીજે ફકરા એ બાબેની વધારે ખોલેલી કબુલાત છે. જેઓ ભતકતી રખસતી છંદગી ગુબરનાર હતા અને તેથી ઘરખાર માડી મુલેહ સંપજથી ખેકુત તરીકેની છંદગી ગુબરનાર માનદયસ્નીઓને દુખ દનારા હતા તેઓને માટે એ એકરારનામું ખચીત કરીને હતું તે ઉપલા અને તેની પછીના ફકરા ઉપરથી માલમ પડે છે, કારણ કે એ ફકરા પ્રમાણે એક શખસ જે એ ગુનાહ આજ મુઘી કર્યા કરતો હોએ તે હવે પછી એ ગુનાહ કદી નહી કરવાને માટે, પોતાનો જાન જાય તોપણ, નહી કરવાને માટે કબુલ થતો હોય તેમ દીસેછે. ત્રીજા ફકરામાં તે કહેછે કે “મારા લાગતા વ-લગતાઓને મરણ પ્રમાણે ફરવા હરવાનું અને મરણ પ્રમાણે રહેવાનું હું આપીશ કે જેથી તેઓ આએ જમીન ઉપર ગોસપંદા સાથે (મુખેથી) રહે. ઉંચા હાથ કરી કીધેલી નેયાજથી સચાઈને હું એ પ્રમાણે વખાંનું છું, (એટલે સારયું કહુ છું કે) માનદયસ્ની-ઓનાં મોહલા તરફ નુકસાન અને બીઆખાંની માટે હું ઉભો નહી રેહશ, મારા બદન અને જીવનાં ખ્યારમાં પણ નહી (એટલે મારો જીવ જાય તોપણ નહી.)

એ તપાસ ઉપરથી અને આપણાં એકરારનામાંનાં એ ભાગ ઉપરથી ખોલેલું માલમ પડે છે કે આપણા બરહક પેગમખરનું જનમવું તે વખતે થયું હતું કે જે વખતે એ ખેકુતી અને સાંત છંદગી ભોગવનાર માણસોનું બીજા તખક્કાવાલા અરઘી

ભટકતી હંદગીવાલા ભરવાડી લોકોથી બ્રુદા પડવાનું કામ ચાલતું હતું. આપણે આગલ જોયું કે એ કાંમ છેક જમસેદનાં વખતથી ચાલુતો થઈ ચુકું હતું પણ જરથોસ્ત પેગામબરે આવી તે કાંમને પોતાની નવી દીનનાં ફરમાનો પ્રમાણે ઘણું ધમધુકાર વધાર્યું.

જરથોસ્તી ધર્મમાં ખેતીનાં કાંમને જળખજ વખાંન્યું છે. તે એજ કારણને લીધે છે. વંદીદાદની કલ પરગરદ એ બાબેનાં ફરમાનોથી પુર છે. એ પરગરદનાં ૩૦ માં ફકરામાં તો ખેતીને બ્રુદ માજદયસ્તી દીનનાં ફરમાનની વૃંધી ગણી છે. ખેતીને એટલી બધી શ્રેષ્ઠ ગણવાનું બીજા કારણો સાથે એ પણ એક કારણ છે કે ભટકતી હંદગી કરતાં સાંત એક જગાએ ઠરીઠામ થઈ રહેવાની ખેડુતી હંદગી માણસ જાતના તન મનનાં સુખ માટે વણી બેહેતર છે. એ પ્રમાણે ખેતીની તરફેણમાં જળખજ ફરમાનો આપી જરથોસ્તે, હુનુર અરધી ભટકતી હંદગી ગુજરનાર પોતાનાં બીજા આર્થ ભાઈબંધુઓથી છુટું પડવા (Schism)નું કાંમ આગલ ચલાવ્યું.

વળી જરથોસ્તી ધર્મમાં જમીનને પવિત્ર સ્વચ્છ અને સાફ રાખવાનાં વણી બારીક અને તુલોતવીલ ફરમાનો છે તે પણ તે વખતના ફરવાતા જમાનાનું એક પરીણામ છે. જ્યાંસુધી માણસે ભરવાડી હંદગી ગુજરી આજે અંહી તો કાલે ત્યાં એમ એક જગાએથી બીજા જગાએ જતાં હતાં ત્યાંસુધી એવાં ફરમાનોની ઘણી અગત ન હતી. જો એક જગા નસા વીગેરે દરદ ઉત્પન્ન કરનારી નજીસાતથી અપવિત્ર થતી હતી તો તેમાંથી કાંઈ ખરાબ પરીનામ માણસ જાતને નીપજવાની ધાસ્તી ન હતી, કારણ કે જો કોઈ જગા એવી રોગજનક યા નુકસાનકારક માલમ પડે તો તુરત તેઓ તે જગાએથી બીજા જગાએ ચાલી જતા હતા. પણ જ્યારે જરથોસ્તે અરધી ભટકતી હંદગી મેલી દઈ માણસોને ખેડુતી ધંધો પકડી, એક જગાએ ઠરી ઠામ થઈ, કુટુંબપરીવાર વાલા અને ઘેરખારવાલા થવાની ભલામણ કીધી અને ભટકતા પુરા

માણસોથી છુટા પડી એકજ જગાએ મકાંન કરી કાયમ રહેવાની સીદ્ધારસ કીધી, ત્યારે તો માણસ જાતની તંદરેસ્તી માટે અવશ્યતું હતું કે તેણે જમીનને સ્વચ્છ અને પવીત્ર રાખવાનાં ફરમાનો પોતાના ટોલાનાં લોકોને આપવાં. આગલ જ્યારે માણસ ભટકતી હંદગી ગુજરતાં હતાં ત્યારે જે બેદરકારીથી તેઓ પોતાની આસપાસની જમીનનો ઉપયોગ કરતાં તેવીજ રીતે હવે કર્યાથી તે જાથુકના રહેનારા માણસોને આનુષાંગિક ગલીચીનાં દુષ્પ દરદાનાં ઉપદ્રવથી નુકસાંન ખમવું પડ્યું. જે કારણને લીધે ત્યારે જરયોશતને જમીનની સુગંધ અને જલવાણી માટે એકસ અને પારીક ફરમાનો આપવાની ફરજ પડી અને તે ફરમાનો જે તોડે તેને સખ્ત સીધા કરવાના ફરમાનો બહાર કરવા પડ્યાં. એવા સુખસાંતીનાં તે જમાનાના કેટલાંક ફરમાનો આપણને હાલ ઘણાં સખ્ત લાગે છે, પણ ઉપલી બાબતનો વીચાર કર્યા પછી તેટલાં સખ્ત લાગતાં નથી. જે માણસો પોતાની ભટકતી હાલતમાં જનીનનો જેવો ઉપયોગ કરતાં હોય તેવોજ ઉપયોગ એકજ રહેલ જ્યાં તેઓ જાથુક વરતાં હોય ત્યાં પણ કરે તો અલબત્તે દુષ્પ દરદાનાં તેઓ મોઝા ભાગ યજ પડે. પોતાની મુદરેલી હાલત પ્રમાણે સુખસાંતીનાં મુદરેલાં સીધાંતોને તેઓએ શરણ થવું જોઈએ.

એ તપાસ ઉપરથી માલમ પડે છે કે આપણા એકરારના માનાં બીજા ભાગનો એકરાર હાલના વખતનાં એક જરયોશતી કરતાં ખુદ જરયોશતના વખતનાં અથવા તેની તુરત પછીના વખતનાં એક દીનમાં દાખલ થનારને કેટલેક દરજ્જે વધારે જાગે. ખુદ જરયોશતનાં વખતમાં ભટકતી હંદગી ગુજરનારાઓ-જેઓ પોતાની એવી ભટકતી હાલતને તજ અને તેને માટે પસ્તાવો કરી, જરયોશતી દીને વખાણેલી ઘેરપારવાલી સાંત હાલત કબુલ કરે તેઓ-માટે, એ એકરાર હાલમાં દીનમાં નવા દાખલ થનાર કરતાં વધારે લાયક છે. આપણા એકરારનામાની શરૂઆતજ એ બાબદ વધારે ખાલ્લી રીતે દખાડે છે કારણ કે ત્યાં દીનમાં દાખલ

થનાર ખુદ શરૂઆતમાં કહે છે કે “નાઈસીમી દઝેવો કવરાને માજ દયસ્તો જરથુશ્તીશ.” એટલે “હું દેવાને નાશ પામતા કર્ણ” અને માજદયસ્તની જરથોશ્તી તરીકે કબુલ થાઉં છું” દઝેવ યરા-નનાં તરીકા પ્રમાણે ચાલનાર, તે તરીકા છોડી નવા જરથોશ્તી મહજબમાં આવે તેને માટે શરૂઆતમાં એ એકરાર વધારે અગતનો હતો. તે વખતનાં લોકોની સંસારી હાલત તરફ અને વીચારની વલાંચુ તરફ જોતાં એ એક મોહથી અગતનો એકરાર હતો. તે એકરીતે જોતાં એ કાંમ માટે પરતાવો હતો અને બીજી રીતે જોતાં તે કાંમ ફરીથી નહીં કરવા માટે એકરાર હતો, અને જો કોઈ કરેતો તેની સામે થવા માટે, તેનો અટકાવ કરવા માટે એક લાયક કબુલાત હતી. જુની હુદાઈતની છાંદગી તથા દઈ નવી સંસારી હાલતમાં આવવા માટે તે યોગ્ય એકરાર હતો. જુની દીનમાંથી નવી જરથોશ્તી દીનમાં દાખેલ થવા માટે તે વખતનાં માણસો માટે તે બંદખેસ્તી કબુલાત હતી. હાલમાં યુદ્ધ જરથોશ્તી માખાપને પેટે અવતરેલાં માણસ માટે ખુદ માજદયસ્તની માતપીતાને ત્યાં જનમેલાં શખસ માટે, એ એટલો બધો બંદખેસ્તો એકરાર કદાચ ન ગણાય; તોપણ જ્યારે એ એકરારમાં ભણનાર પોતાના જાતલાઈ હમદીનો નુકસાનથી બચાવાને અને નુકસાન નહીં કરવાને કબુલ થાય છે ત્યારે તે દીનનાં કલમાંના એક લાયક ભાગ તરીકે કબુલ રાખી શકાય.

પણ જ્યારે આપણે એ એકરારની વલાંચ તરફ નેગાહી કર્યે છીએ, ત્યારે એ એકરાર આપણને જેમ ખુદ જરથોશ્તનાં જમાના માટે તેમ હાલના જમાના માટે અને વળી ભવીષના જમાના માટે પણ બંદખેસ્તો ગણાય છે.

જરથોશ્તી ધર્મ તેને માનનારાઓનાં હૈયમાં હમેશાં ઉદાર દીલના વીચારો (Catholic spirit) ઉત્પન્ન કરે છે. સ્વાર્થ અથવા એકલપંથપણું, જરથોશ્તી ધર્મની વલાંચથી ઉલટું છે. દરેક માણસે પોતાનો જ ફાયદો નહીં જોવો પણ પોતાનાં સઘલાં લાગતાં

વલગતાં શયદા જોવો. પોતાનાજ લાભો તરફ નજર રાખીને ખેતી ન રહેવું પણ પોતાનાં ઘેરના, મોહલાનાં, કસબાનાં અને દેશનાં માણસોનાં લાભ તરફ પણ નજર રાખવી. જાત-ભાઈઓના મોઢા ભાગનાં ભણાંને માટે પોતાનાં લાભોનો ભાગ આપવો પડે તો આપવો. એવા ઉદાર દીલથીજ જે આપણા એકરારનામાંનાં આપણી તપાસવાલા ભાગમાં જે સાર કરનાર ઘણી પોતાનાં માનદયસ્તાન મોહલાને ચોર અને છુટારાઓથી થતી ખરાબીથી બચાવાને કબુલ થાય છે અને (ફ. ૩) તેઓને ધન તન મનનું છુટાપાટું ભાગવવા દેવાને પુરો બતલાવે છે, તે એટલી બધી હદ સુધી કે, એમ તેઓને માટે છુટાપાટું બાલવી રાખતાં અને તેઓને બચાવતાં પોતાનો જાન ખોવો પડે તો તેની પણ કાંઈ ચીંતા નહીં. ખચીત એ વાતુંજ ઉદાર દીલ દેખાડે છે.

હું દેવોને ધીકારું છું.—હવે જેમ બીજા ભાગનાં તપાસ તે વખતનાં લોકોની સંસારી હાલત જોતાં એક લાયક એકરાર છે તેમ આપણા એકરારનામાંના ત્રીજા ભાગ, જેમાં ભણુનાર શખ્સ દેવો તરફ પોતાનો ધીકાર બતાવે છે, તે ભાગ, તે વખતનાં છુટાં પડેલાં ભટકતી છંદગીવાલાં માણુસોની નીતીની હાલત તરફ જોતાં એક લાએક એકરાર છે. તેઓની નીતીની હાલત તેઓની ભટકતી હાલતનુંજ એક પરીણામ હતું. એ અરથા રખડતા લોકો, ઘેરબાર માંડી રહેલા માણુસોનાં મકાનો ઉપર હુમલો કરતા હતા, તેઓનાં ગાય ઢોરો ચોરી લેઈ જતા હતા, તેઓનાં રાચ-રચીલાં લુટી જતા હતા, તેઓની માલ મીલકતોને તુકસાંન કરતા હતા. દુકમાં તેઓનાં મુખનાં સાંધોને હાંની પોંદોચાડતા હતા. એવા લુટકાત અને ચોરી હુઆઈની છંદગી અલખતે એક માણુસમાં પુરા પુણા, ખરાબ ખાશીએતો અને લુંડી તબેઓ, દુકમાં સઘલાં દુરગુણાનું કારણુ થઈ પડે. તેઓને લુટકાંત કરવામાં જો કોઈ અટકાવ નાખે અથવા તેઓને પકડવા માગે તો તેઓ

પોતાના બચાવમાં હથીઆર ઉંચકી તે નીરદાશ શાંત હિંદગી ગુ-
જરનાર માણસો ઉપર હાથ ઉંચકતા અને તેઓનું ખુંન કરતા.
એ પ્રમાણે તેઓનાં હુટકાતનાં ધંધાએ, તેઓમાં સઘલા દુરગુણો
ઉત્પન્ન કર્યા હતા. એ દુરગુણોને લીધે આપણી તપાસવાલા ત્રીજા
ભાગ (ફ. ૪)માં “પાપી, ખુરા, ખુરેમાર્ગે ચાલનાર, ખુરે જાણનાર,
ભુગ, અપવીત્ર, ભુંડા” એવાં ખરાબ વીધેશન લગાડી એઓને
ધીકારી કાઢવા છે. એવા દુરગુણ ધરાવનારાઓને એવા અનીતી-
માન બીગડેલા ખુરાઓ, જેઓ પ્રમાણીકપણે ધંધો કરી પોતાનું
પેટ ભરવાને બદલે, સામા પ્રમાણીક માણસોને દુખ દઈ પોતાની
હિંદગી ગુજરતા હતા તેઓને “દેવો” ગણી આપણી બામદવાલાં
એકરારનામાં તુજકારી કાઢવામાં આવે છે. એ કારણને લીધે
“આપણા એકરારનામાંની ખુદ શરૂઆતમાંજ ભાણનાર કહે છે કે
નાઈસીમી દેવો ફરારને મજદયરનો જરથુસ્ત્રીશ” એટલે “હું
દેવોને નાશ પામતા કરું છું (તેઓની સંગત તજુ છું) ને મા-
જદયરનીજ રથોશતી તરીકે કબુલ થાઉં છું.”

અહીં જરા આપણે યોખીએ અને એ “દેવ” શબ્દનો
અર્થ તપાસીએ. એ શબ્દની તપાસ તે ખુરાઓની ધર્મસંબંધી કાલી
બાજી આપણી સનમુખ ખાલી હિંદગી પાડે છે અને આપણા
ખરહક પેગમખરે તે જમાનાનાં લોકોને તેમજ પછીના જમાનાનાં
લોકોને કરેલી સેવા ખાલી પાડે છે.

એ “દેવ” શબ્દ અવસ્તામાં 𐬔𐬀𐬎𐬌 કરીને મલે છે.
તેનો ધાતુ 𐬀𐬎𐬌=દિવ્=ચલકવું, પ્રકાશવું છે. એ ધાતુ ઉપ-
રથી તો એ શબ્દનો અર્થ સારો થવો જોઈએ, અને તેમ
ખરેખરે હતો.

ઇશ્વરસંબંધી અને ધર્મસંબંધી બાબદોની અને નામોની
સહમજન આપવા માટે વીદાન મેકસમુલર બીજા ફેટલાક વીદાનોના
વાયુચક્રશાસ્ત્રીક અનુમાન Meterological Theory ની વીરૂધ્ધ, મુ-

યેસંબંધી અનુમાન (Solar theory) માને છે. એટલે કે જ્યારે કેટલાક વીદાનો કહે છે કે હવામાં બનતા કેટલાક મોટા કુદરતી બનાવો ઉપરથી અને તેઓમાં નજરે પડતા અદ્ભુત ફેરફારો ઉપરથી માણસ જાતે પોતાના ઇશ્વર વિષે અને ધર્મ વિષે વીચારો લીધા, ત્યારે મેક્સમુલર કહે છે કે સુર્યના પ્રકાશીત અને ચક્રચકીત ગોળા ઉપરથી અને તેનાં ગુણ ઉપરથી તેઓએ એવા વીચારો લીધા.

હવે વીદાન મેક્સમુલરે સુચવેલું સુર્યસંબંધી અનુમાન ખરું હોય કે ન હોય પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે સુર્ય, ચંદ્ર, આતશ જેવા ઇશ્વરનાં તુરૂ કબજાઓનાં સાધારણ ગુણ “દીવ=પ્રકાશવું, ચલકવું” એ ઉપરથી અસલી એરીઅન પ્રજાઓ પોતાનાં ખોદાનું નામ લીધું છે, જેમકે વેદ પ્રમાણે ખોદાનું એ નામ દેવ છે; ગ્રીકમાં દીઓસ, લેટીનમાં દીઅસ, જર્મનમાં તીઅસ અને એ પ્રમાણે બીજી ભાષાઓમાં. એ પાછલી એરીઅન પ્રજાઓ જ્યારે પોતાનાં અસલ મુળથી છુટી પડીને પશ્ચીમ તરફ ગઈ ત્યારે ખોદા માટેનો અસલી એરીઅન શબ્દ “દેવ” પોતા સાથે લેતી ગઈ અને તે શબ્દને જુદે જુદે રૂપે પોતાની ભાષાઓમાં જાલવી રાખ્યો. નજદીક સેવર સુધી ઇરાની પ્રજાવાલાઓ અને વેદવાલાઓ સાથે રહ્યા હતા. હવે જ્યારે જરથોશ્તનો જનમ થયો ત્યારે તેણે જોયું કે ઇશ્વર વિષેનો એ અસલી એરીઅન શબ્દ ‘દેવ’ અનેક ખોદાને લગાડવામાં આવતો હતો. જે પદાર્થોમાં કાંઈ સાધારણ ગુણ યા ખાશીઅત ઉપરાંત વધુ જોવામાં આવતું હતું તે પદાર્થોને “દેવ” ના નામથી ઓળખવામાં આવતા હતા. એક ખોદાને ‘દેવ’ કહેવાને બદલે તેનાં પેદા કરેલા પદાર્થોને પણ દેવ ગણવામાં આવતા હતા. એ ઉપરથી ત્યારે તેણે એ “દેવ” શબ્દ ખોદાના નામ માટે રદ કર્યો અને પોતાની નવી દીનમાં તે શબ્દને એણે ખરાબ અર્થ આપ્યો.

હવે આપણે જોયું કે જે ટોલો ભરવાડી હાલત તજીને ખેડુતી હાલત અખત્યાર કરી બેઠો હતો અને તેટલા માટે ઘેર-

બાર માંડી એક જગાએ શાંતસંસારી છાંદગી ગુજરતો હતો તે ટોલો સંસારી અને નીતી સંબંધી ગુણો મંપાદન કરવામાં પેલા અરધા રમણતા ભરવાડી ટોલા કરતાં વધારે સરસ અને શ્રેષ્ઠ હતો. એ ટોલો તે, તે ટોલો હતો કે જે પછવાડેથી ઇરાંની ટોલાને નામે બાણીતો રહ્યો. હવે પેલી ભટકતી છાંદગી ગુજરનાર ટોલો જેમ સંસારી ગુણમાં તેમ ઇશ્વરસંબંધી વીચાર અને મતમાં ખરાબ થતો ગયો. ઇશ્વરવિષેના “દેવ” શબ્દ એક ખોટાને મેલી તેની પેઢાયશોને જે ટોલો લગાડવા લાગો તે ટોલામાં એ ભટકતી છાંદગી ગુજરનારાઓનો મોટો ભાગ હતો.

હવે જરથોસ્તે પોતાની નવી દીનમાંથી એ “દેવ” શબ્દને ખોટા માટે રદ કર્યો એટલુંજ નહીં પણ તેને ખરાબ અર્થ આપ્યો. ખુરા, જુહા, અપ્રમાણીક, લુટફાટ કરનાર એવા બુરા માણસોને તે એ શબ્દ લગાડવા લાગો. એવેજ અર્થ આપણા એકરારના-માંવાલા ત્રીજા ભાગમાં એ દેવ શબ્દ વપરાયોલો છે.

હવે જરથોસ્તે પોતાની નવી દીનમાં એ દેવોને તુછકારી કાઢાડ્યા. એ દેવોને તુછકારી કાઢાડ્યા એટલુંજ નહીં પણ એઓનાં સઘલા દુરગુણોને નામ બ નામ ધીક્કારી કાઢાડ્યા કે તેઓ તેના નવા જરતોસ્તી અહુરનાં તરીકાવાલા મહજબમાં પોતાનાં નિહેશ કદમ દાખલ ન કરે. એટલા માટે આપણી જરથોસ્તી દીનને આપણા એકરારનામાની શરૂઆતમાંજ વીદએવ એટલે “દેવથી ઉલટી” અથવા “દેવની સામેની” કહી છે. વંદીદાદની ૧૯મી પરગરદ (ફ. ૧૬) જ્યાં માથ્ર, આસમાંન, વએ ઈજદ, ગુઆદ વીજેરેને યાદ કર્યાં છે ત્યાં માજદયસ્ની જરથોસ્તી દીનને પણ કરી છે અને ત્યાં તેને વીદએવ કહી છે. વંદીદાદની ૫ મી પરગરદ (ફ. ૨૨, ૨૬)માં પણ એ દીનને એજ વીષેશન લગાડ્યું છે.

હવે એ દીનને “વીદ્યેવ” કહેવાનું કારણ એ કે જરથોસ્તે એ દીનમાં એ દીન પાલનારાઓને “દેવો”થી દુર રહેવાને શીખવ્યું છે. એમ જરથોસ્તે ખરેખર શીખવ્યું છે તે ઇજ્ઞાનેનાં ૩૦ માં હામાં જલવાઈ રહેતું તેનું લખાણ જે એક ભાષાણ રૂપે છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે. ફરવરદીન યજ્ઞ (ફ. ૮૬ને ૬૦) માં પણ કહે છે કે “જરથોસ્ત પેહેલાં દેવોનો અને પુરાં માણુ-સોની હકુમતનો અંત લાવ્યો, જેણે પેહેલાં હાડમંદ દુનીઆમાં અશોઈને વખાની જેણે પેહેલાં દેવોનો નાશ કરનાર, મજ્દયસ્ની જરથુસ્તી, દેવનાં તરીકાથી દુર, અને અહુરમઝ્દનાં તરીકાવાત્રો થવાને કબુલ્યું; જે પેહેલ પેહેલાં હાડમંદ દુનીઆમાં દેવના તરીકાથી ઉલટો અને અહુરમઝ્દનાં તરીકાવાત્રો સખુન ચોચર્યો, જેણે હાડમંદ દુનીયામાં પેહેલાં દેવના તરીકાથી ઉલટા અને અહુરમઝ્દનાં તરીકાવાલા સખુનો ખુલંદીથી જાહેર કર્યો”

આપણા એકરારનામાનો એ ભાગ, જેમાં ભણુનાર દેવોને ધીક્કારવાને અને તેઓથી દુર રહેવાને કબુલ થાયછે તે, જેમ ખુદ તેના જોડવાના વખતમાં તેમ આજે પુરતી અગતનો છે. જોકે આપણે આપણી તપાસમાં જોયું તેમ એ ભાગ પણ તે વખતનાં લોકોની સંસારી અને ધર્મસંબંધી હાલતના એક ચીત્ર તરીકે તે વખતે વધારે વજનદાર ગણાય તોપણ પુરા, ભુગ્ઝ અને અપ્રમાણીક ભુગ્ઝ માણુસોથી દુર રહેવાની કબુલાત સઘલા જમાનામાં એક સરખી વજુદની ગણાવી જોઈએ.

“દેવેવ” શબ્દ જરથોસ્તે તેને આપેલા ઉલટા અર્થ પડી વધારે ખોહલા અર્થમાં વપડાતો ગયો. જરથોસ્તનાં જમાનામાં ભટકતી ઇંદગી ગુજ્જરનારા દેવેવ યસ્તો જે જે પુરા ગુણો ધરાવતા હતા તે તે ગુણો પાછલથી “દેવેવ” તરીકે ગણાવા લાગ્યા. પાછલથી વલી કોઈ પણ ચીજ અથવા માંવનો જે માણુ-સોનાં મોઢા ભાગના તન અને મનને નુકસાન કરનારાં માલમ પડ્યાં તે પણ દેવ તરીકે ગણાવા લાગ્યાં. પેહેલાં એ શબ્દ જે

માણુશોનેજ લાગતો હતો તે પાછલથી નીરજીવ ચીજોને પણ લાગવા લાગો. એ પ્રમાણે અવસ્તામાં દેવ શબ્દ ઘણું બોહલે અર્થે વપરાયલો છે.

આપણા એકરારનામાનાં ઉપલા બીજા અને ત્રીજા ભાગો, જેમ એક હાથપર તે વખતનાં લોકોની સંસારી તેમજ ધર્મ સંબંધી હાલતનું ચિત્ર આપે છે તેમ બીજા હાથ ઉપર પોતાના માનદયસ્થાન ભાઈબંદોને મદદ કરવા માટેનો અને પુરાઓથી દુર રહેવાનો લાયક એકરાર છે. તે ભાગોની તપાસ તમામ કરી બાકીના ભાગોની તપાસ આપણુ હવે હાથમાં લેઈએ અને જોઈએ કે એ ભાગો ભણુતાં એક જરથોસ્તી માનદયસ્તી શુ એકરાર કરે છે.

જ્યારે આપણે ઉપર તપાસેલા એ ભાગોમાં એક જરથોસ્તી પોતાનાં બીજા ભાઈબંદો તરફની ફરજ જાહેર પાડી તેઓ નાટે તેણે શું કરવું અને શું નહીં કરવું તે કબુલ કરે છે, ત્યારે એ ભાગોમાં તે પોતાનાં પેદા કરનાર તરફની, પોતાના બોદા તરફની પોતાની ફરજ જાહેર પાડે છે અને પોતાનો ધર્મ અને દીન કયાં તે જાહેર પાડે છે. તે પોતાને જરથોસ્તી માનદયસ્તી તરીકે જાહેર કરે છે અને એવી દીનવાલા એક માણસ તરીકે તેણે કાણુના તરીકા પ્રમાણે ચાલવું અને નીતીનાં કયા કાંતુનો પ્રમાણે અમલ કરવો તેનો એકરાર કરે છે.

આપણા એકરારનામાનાં એ ભાગોની આપણે છુટી તપાસ લેઈએ. એ ભાગો ઉપરથી આપણા બરહક પેગમબરે સોંપવ્યા પ્રમાણે આપણો જરથોસ્તી ધર્મ શું છે તેની સામગ્રી સમજ મલે છે. અગર જો એક જરથોસ્તીને પુછવામા આવે કે “ભાઈ તમારો ધર્મ શું છે” તો એ તપાસ ઉપરથી તે ટુકમાં તેનો જોલાશો આપી શકે. આપણે એ સવાલનો જવાબ નીચલા ત્રણ ભાગમાં વેહેચી નાખી આપીશું. ૧ જરથોસ્તી મહજબનું ધર્મશાસ્ત્ર. ૨ એ ધર્મની વીચાર નશીલ ફીલસુફી. ૩ એ ધર્મમાં

શીખવેલી નીતીની ફીલસુફી. આપણાં એકરારનામાનો પહેલો ભાગ પોતામાં પહેલી અને બીજી બાબદની તપાસ સમાવે છે, અને પાંચમો ભાગ છેલ્લી બાબદની તપાસ સમાવે છે.

એકરારનામાનાં પહેલા ભાગની તપાસ.—આપણા એકરારનામાની શરૂઆતમાં જ ભણનાર નીચલો એકરાર કરે છે.

“માનદયરની જરથોશ્તી, દેવથી જુદો, અહુરમજ્દની મહજબવાલો, અમશાસપંદોની વખાણ કરનાર અને અમશાસપંદોની આરાધના કરનાર તરીકે થવાને હું કબુલ થાઉ છું. ભક્ષા અને ભલી દાનાઈવાલા અશો નુરમંદ અને ચલકાટમંદ અહુરમજ્દને માટે (અટલે તેની પેદા કરેલી) સઘલી ચીજો છે એમ હું જાણું છું, કારણ કે જે કાંઈ સૌથી સરસ ચીજો છે તે તેની છે, જેનાં (અહુરમજ્દનાં) ગોસપંદ છે, જેનો અનાજ છે, જેના સેતારાઓ છે અને જેના સેતારાઓ સાથે રોશની મલેલી છે.”

એ એકરારમાં ભણનાર પોતાને “દેવના તરીકાથી વેગલો અને અહુરનાં તરીકા પ્રમાણે ચાલનાર જરથોશ્તી માનદયસ્તી” તરીકે જાહેર કરે છે. બીજા શબ્દોમાં પોતે કેઈ દીનનો છે (અથવા કેઈ દીનમાં દાખલ થવા માગે છે) તે જાહેર કરે છે. એમ પોતાની દીન જાહેર કરી તે પોતાને બે બાબદ માનતો જણાવે છે. તે કહે છે કે, ૧ હું અમશાસપંદોની સ્તુતી અને આરાધના કરનાર છું અને ૨ જુ અહુરમજ્દને સઘલી પેદાયશનો પેદા કરનાર તરીકે ગણું છું. પહેલી અમશાસપંદોની બાબદ, જરથોશ્તી ધર્મની વીચારનશીલ ફીલસુફી ઉપર આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. બીજી બાબદ જરથોશ્તી મહજબખનાં ધર્મશાસ્ત્ર ઉપર આપણું ધ્યાન લેઈ જાય છે. દરેક જરથોશ્તી માટે અગતનું છે કે તેણે પોતાનાં મજહબનું ધર્મશાસ્ત્ર વીચારનશીલ ફીલસુફી અને નીતીની ફીલસુફી જાણવાં જોઈએ. આપણાં એકરારનામાનાં પહેલા ભાગનાં સંબંધમાં આવેલી પહેલી બાબદ વિષે આપણે અંહી વીચાર કરીશું, અને છેલ્લી બીજી બાબદ વિષે પાંચમો ભાગ (જે એ બાબતો એકરાર છે) તેના

સંબંધમાં વીચાર કરીશું પહેલાં આપણુ જરથોશ્તી મજહબનું ધર્મશાસ્ત્ર તપાસીએ.

જરથોશ્તી દીનનું ધર્મ શાસ્ત્ર

જરથોશ્તી ધર્મ એક ખોદાને માને છે. જરથોશ્તની આગમચ પણ એક ખોદાને માનનારી માજદયસ્ની દીન હતી ખરી, પણ એ દીનવાલાઓની આસપાસ દઝેવયસ્નવાલાઓનું એટલે અનેક-દેવ-મત માનનારાઓનું જોર અતી ઘાયું વધતું ગયું હતું. જરથોશ્તના પડવાઓ એ અનેક-દેવ-મત વીરૂધ્ધ હતા ખરા પણ તેઓ તે દાખી નાખવાને ક્ષેત્ર પામ્યા ન હતા, લેકીન તેઓમાં તેની અસર ફેલાવાનો સંભવ હતો. એટલા માટે જરથોશ્ત પેગમખર એ કાંમ કરવાનો, એ દેવયસ્ન-મત દાખી નાખવાનો એ અનેક દેવ મત તોડવાનો અને એક-ધર્શ્વર-માનતા સ્થાપવાનો પેગામ લેઈ આવ્યો હતો. એના વખત આગમચ અનેક-દેવ-મત જાએજ હતું તેની આએજ એક દખઈતી સામેતી છે કે, જેમ આપણે આગલ કહ્યું તેમ જ્યારે બીજી એરીઅન પ્રજાઓમાં ખોદા વિષેનો શબ્દ 'દેવ' અથવા એને મલતા શબ્દો મળે છે ત્યારે આપણી જરથોશ્તી એરીઅન પ્રજાની દીનમાં એ શબ્દ ખોદાને માટે મલતો નથી પણ તેથી ઉલટું અર્થ મળે છે, તેનું કારણ આપણે આગળ તપાસ્યું.

અહુનવર્ધતી ગાથા (હા. ૩૦)માં જલવઈ રહેલાં પોતાનાં બુલંદ ભાષાણમાં આપણો પેગમખર એક ભેગી મલેલી મોહરી મીજલ-સને પોતાની દીન સહમજવે છે તેમાં એક અને એકજ ધર્શ્વરને માનવાનો આગ્રહ કરે છે અને નેકી અને પ્રમાણીકપણાને પકડી બદી અને જુઠાંને તર્ક કરવાને સમજવે છે.

હવે એ એક ધર્શ્વરને માનનારો ધર્મ પોતાના ધર્મ પુસ્તકોમાં ધર્શ્વરનો શું ચીતાર આપે છે તે જોઈએ. એ ધર્મ પ્રમાણે આપણો ધર્શ્વર અનદીઠ છે. તેને કાંઈ આકાર કે રંગ નથી. આએ

પૃથ્વીની ઉપરની કોઈક પેદાયશ સાથે સરખાવીને, તેને કોઈ આકાર હોય એવો વીચાર માણુસ ન લેઈ જાય અને તેથી અનેક-દેવ-મત ઉપર ન ઘસડાય તેટલા માટે જરથોસ્તી ધર્મ ખોદાની યા કોઈપણુ ફરેસ્તાની મુરતીને વીકારે છે. નામીચો તવારીખનવેશ હીરોદોતસ જેની તવારીખનો શતે ઇ૦ પુ૦ આસરે ૪૮૪ છે તે એ બાબદ ઉપર પોતાની તવારીખમાં ગવાહી આપે છે.

અહુરમજ્દની શક્તી વિશેનો ચીતાર અહુરમજ્દ યશ્ત ઉપરથી માલમ પડે છે. એ યશ્ત પ્રમાણે અહુરમજ્દ સર્વ ચીજોનો પેદા કરનાર, સર્વ હણાપણુનો ભંરાર અને સર્વ જગાએ હાજર છે. એ ત્રણુ શબ્દો તે કીરતારની સઘલી શક્તીઓ પોતામાં સમાવે છે અને તેનો ચીતાર સંપૂર્ણ કરે છે.

આપણા મહજ્જમાં અહુરમજ્દને આકાશ, સુર્ય, ચંદ્ર, આ-તશ, સેતારા, ગોસપંદ, ઝાહપાન, માણુસ, સર્વનો પેદા કરનાર ગણ્યો છે. આપણુ સુર્ય, આતશ જેવા નુરી ક્રેબલાઓને વણાક કારણોને લીધે માન આપીએ છીએ, અને તે હકતાલાની બં-દગી, એ પ્રકાશીત ક્રેબલાઓ સનમુખ કરતી વાજખી ધાર્યે છીએ. તે ઉપરથી ક્રેબલાક જુદીન લખનારાઓ આપણને એ નુરોને પુંજવાનું આજ લગાડે છે. એ આજનો જવાબ આપણે હીમ-તથી એમ દેઘશું કે “હમારા ધર્મમાં એ નુરી પદાર્થોને ખોદા તરીકે ગણ્યા નથી. તેથી ઉલટું બીજા પદાર્થોની માફક એ પદાર્થોના પેદા કરનાર તરીકે પણ અહુરમજ્દનેજ ગણ્યો છે” તે નીચલા અગતનાં દાખલાઓ ઉપરથી તુરત માલમ પડી આવે છે.

ઇજશનેનાં ૧૯ મા હા (ફ. ૧)માં જ્યાં કહે છે કે અહુરમજ્દ સઘલી પેદાયશની આગમચ ‘અહુનવર’ને પેદા કર્યો—ત્યાં આકાશ, પાણી, ધરતી, ગોસપંદ, ઝાહપાન, આતશ, અશો નર વીજેરેનાં પેદા કરનાર તરીકે અહુરમજ્દને ગણ્યો છે.

“યથાઆત યજમઇદે” નામની અ. પાણી નાની જમવાની બાજ જે ઇજશનેનાં ૩૭માં હાનો ૧ લો ફકરો છે, તેમાં આપણુ

અહુરમજ્દને ગોસપંદ, અનાજ, પાણી, ઝાડપાન, જમીન, રોશની વીગેરેનાં પેદા કરનાર તરીકે આરાધીએ છીએ.

વંદીદાદની ૧૧ મી પરગરદ (ફ. ૧) ઉપરથી માલમ પડેછે કે આતશ, પાણી, ઘરતી, ગાય ઢોર, નર, નારી, તારા, ચંદ્ર, સુર્ય, ખેહદ રોશની અને તમામ ભલી પેદાયશ અહુરમજ્દ બનાવેલી છે.

એ દાખલાઓ એક ભુદ્ધીનને પુરતો જવાબ છે, એવું દેખાડવાને કે આપણુ સુર્ય, ચંદ્ર આતશ જેવા નુરી કેબલાઓને ખોદા તરીકે માનતા નથી, પણ તેથી ઉલટું તેઓને ધ્વિરની બીજી પેદાયશોની માફકની પેદાયશો માનીએ છીએ, જો કે તેઓ સઘલી પેદાયશોમા શ્રેષ્ઠ છે.

એ વિષે બીશપ મ્યુરીન કહે છે કે “જો કોઈ પારસીઓ ઉપર મુરતી પુંજના જખુનમાં જખુન ગુનાહનો વાંક મેલે છે, પણ સાબેત કરવાને શકતીવાંન નથી કે તેઓ આતશ અથવા સુર્યને ખુદ ખોદા તરીકે ગણે છે, તે નીંદા કરવાના ધીક્કારવાજોગ વાંકનો તકસીરવાર થાય છે.”

જરથોસ્તી ધર્મની વીચાર નશીલ શીલસુશી
(Speculative philosophy)—આપણે ઉપર જોયું કે અહુરમજ્દ સર્વે ચીજોનો પેદા કરનાર છે. હવે તે પેદા કરનાર છે એટલુંજ નહીં પણ અંત લાવનાર પણ તેજ છે. તે સર્વે ચીજો પેદા કરે છે અને તેઓની વૃદ્ધી કરે છે. તેમજ તે તેઓનો ઘટાડો કરે છે અને અંત લાવે છે. જરથોસ્તી ધર્મ પ્રમાણે હરતી આપનાર તે છે તેમ નીસ્તી લાવનાર પણ તેજ છે. જો જરથોસ્તની વીચાર નશીલ શીલસુશીએ અહુરમજ્દને એક પેદા કરનાર તરીકેજ ચીતાર્યો હતો અને સેવટ લાવનાર અથવા નાશ કરનાર તરીકે નહીં ચીતાર્યો હતો તો અહુરમજ્દનું ચીત્ર સંપુર્ણ ન થાતે. જો અહુરમજ્દમાં પેદા કરવાની શક્તી હોય અને પેદા કર્યા પછી જો તેનો તેની પેદાયશ ઉપર કાબુ ન હોય તો અહુરમજ્દનું સર્વ શકતીવાંન

સાહેબ તરીકેનું ચીત્ર અંદરું ગણાય પણ એમ નથી. જરૂરથી જેમ અહુરમઝ્દને પેદા કરનાર તેમ નાબુદ કરનાર, જેમ હસ્તી આપનાર તેમ નીસ્તી લાવનાર, જેમ શરૂ કરનાર તેમ છેડે લાવનાર ગણાય છે. હવે અહુરમઝ્દ એ એકમેકથી ઉલટું કામ કરે છે તે આપણા પેગમબરની વીચાર નશીલ ફીલસુફી પ્રમાણે તે પોતાની એ શક્તીઓ મારફતે કરે છે, જે એક તેની શક્તીઓ મીનો તથા ગેબી એટલે અનદીઠ છે. એ એ શક્તીઓનાં નામ સ્પેંતામીનો અને અંઝ્રમીનો છે. પેહેલીનું કામ પેદા કરવાનું છે બીજાનું કામ અંત લાવવાનું છે. પેહેલીનું કામ વધી કરવાનું છે તો બીજાનું કામ ઘટાડે કરવાનું છે. એ એ શક્તીઓનાં નામોનાં ધાતુજ તેઓના કામો દર્શાવે છે. સ્પેંત એ શબ્દનો અર્થ (سپنت)

શ્વિ=વધારે કરવો એ ધાતુ ઉપરથી વધારે કરનાર આબાદી કરનાર થાય છે. અંઝ્ર એ શબ્દનો અર્થ (انز=અંહ=દુઃખ દેવું એ) ધાતુ ઉપરથી “ઘટાડે કરનાર, દુઃખ દેનાર” એવો થાય છે.

પોતાની નવી દીનની એ ફીલસુફી આપણા પેગમબર એક માઠી ભેગી કરેલી મીઝલસ હન્તુર, પોતાના શ્રોતાજનો ને એક બાપાણુરૂપે સહમજબે છે. એ બાપાણુ ઈજ્જતનેનાં ૩૦ માં હામા જલવાઈ રહેલું છે. પેહેલાં પોતાના સાંભલનારાઓને તે નીચલા શબ્દોમાં વીનંતી કરે છે. “તમો કે જેઓ અંહી એકઠા થયા છો તેઓને મજ્દ (ખાદા) એ જે કહેલું છે તે બહાર કરૂ છું તમોએ તે પુણ ધીઆંનથી સાંભલવું; અને તમારાંમાનાં દરેક જને આજરોજે મારું કહેલું સાંભલીને પોતાને જે સારૂ લાગે તે પોતા માટે પસંદ કરવું.” એમ વીનંતી કરી પોતાની દીનની એ એ મીનો શક્તીઓ વીપેની ફીલસુફી તેઓને સહમજબે છે, જેનો સાર મી. ખરૂ. કામાલનાં શબ્દોમાં નીચે પ્રમાણે છે. “પેહેલાં એ મીનોઈ બેગીઓ બનીઓ. એ બંધેએ એક બલા અને બીજા બુંદા મીનો (સ્પેંતામીનો અને અંઝ્રમીનો) એ મનશની ગવશની અને કુનશનીના બાબમાં તાલીમ લીધી હતી. જેઓ દાનાઈ ધરા-

વનારા છે તેઓ સચ્ચાઈ (બલામીનોની અસર) અમત્યાર કરે છે. પણ જેઓ બુદ્ધ સહમજ્જનાર છે તેઓ તેથી યાને સચ્ચાઈથી પરહેજ એટલે દુર રહે છે. એ બધે મીનોઈ શક્તીઓએ દુનીઆ પેદા થવા આગમચ પોતાનું કૌવત અજમાવ્યું જેમ એકે અંદગી તથા ઠકાઉપાથું પેદા કીધું તેમ બીજાએ આએ દુનીઆનો અંત એટલે નાશ સોધ્યો. જેઓ બુદ્ધાધની સંક્રાંતિ છે તેઓ ઘણાં બદ છે, જે સારચા છે તેને વાસ્તે સૌથી ઉત્તમ મન છે.”

વળી ઇન્જનેનો ૪૪ મો હા, જે પણ આપણા પેગમબરનું એક ભાષણ છે, ત્યાં એ બાબદ વધારે ખાસી સહમજ્જવી છે. એ ભાષણનો સાર ઉપલાજ ગ્રંથનાં શબ્દોમાં નીચે પ્રમાણે છે.

“જેઓ નજ્દીકનાં છેઓ કે જેઓ દુરનાં છેઓ તેઓ કાંત ધરીને સાંભળે. હવે ફરીને બુદ્ધાધની બદ શીખામનથી દુનીઆનો બીગાડો નહી થશે. આએ દુનીઆની બે મીનો વીધે હું તમોને સમજાઉં છું કે એ બેમાંની જે વચ્ચી કરનારી સ્પેન્ટા-મીનો હતી તેણે જે કોલાઈ કરનારી અંથો મીનો હતી તેને કહ્યું કે મારું મન, મારી શીખામન, મારી અકલ, મારી પસદગી, મારા વચન, મારા કાંમ, મારી દીન તથા મારું રવાન તુંને વલગતું નથી, એટલે કે તારી રાહ સમજ તથા દીન મારાથી તદ્દન બુદ્ધીજ છે અને તું મારી શીખામન અકલ તથા દીન કબુલ રાખતો નથી. આએ દુનીઆની સૌથી પેહલી બાબદ તરીકે દાનાઈ ભરેલા હોરમગ્દ જે મને કહ્યું છે તે હું તમોને કોહી સંભલાઉં છે કે તમારામાના જે કોઈ આએ માથરને મન તથા વચનથી અમલમાં નહી લાવશે તેઓને વાસ્તે આએ અંદગીનો છેલો લાવ્યામાં આવશે. ઈઆને કે જે કોઈ આએ ધર્મ જે હું લાવ્યો છેઉ તે કબુલ કરશે નહી તેઓ સુખ હાંસલ કરવાથી બે-નસીબ રહેશે અને તેઓનો અંદગી નહી અવ્યા બરોબરની ગ-ણાશે, જોયા તેઓને વાસ્તે દુનીઆનો છેલો આવશે. આએ દુનીઆની સૌથી ઉત્તમ બાબદ તરીકે હું તમોને સમજાઉં છેઉ કે

સરચાઇથી હોરમજદ મને જાણાવ્યું છે કે તેણે આએ (દીન) આપી છે તથા કામ કરનારાઓની અફલનો બાપ તે છે, તથા ભલા કામ કરનારી તાબેદારી તેની બેઠી થાય છે. સૌથી વૃંધી કરનારે જે મને કહ્યું છે તે હું તમોને કહું છું કે માણસોને સાંભલવાને વાસ્તે આએ વાણાજ ઉત્તમ સખુનો છે કે જેઓ આએ માહરા સખુનોને કાન આપશે તેઓને હોરમજદ ભલી મનશનીનાં કામો કરવાના બદલામાં તાંદ્રેસતી તથા અમર્ગી પોંહ્યાડશે.”

(જ. નામું પા. ૧૨૨)

એ ફકરાઓ ઉપરથી જરથોશ્તી દીનની પેદાયશ માટેની શીલસુર્શી સહમજ પડે છે કે સર્વે મીનોનો પેદાનો કરનાર ખોદા છે. આએ શ્રુષ્ટીનો કારોબાર ચાલુ રાખવા માટે ખોદાના ફરમાનથી બે શક્તીઓ કામ કરે છે. એ બે શક્તીઓ રાત દીન આએ શ્રુષ્ટીનાં ફેરફારનું કામ વગર અચકવે ચલાવી જાય છે.

હવે એમી મીનોઇ શક્તીઓ પોતાનું પેદા કરવાનું અને નાશ કરવાનું કામ હમેશાં સરખી રીતે કરતી જાય છે. એઓને અવસ્તામાં વારે ઘડીએ જોડકાં તરીકે ગણી છે. જ્યાં પણ એ બે મીનોના નામ સાથે આવે છે ત્યાં એઓને જોડકાં ગણીને દીવ-ચન વાપડ્યો છે. દાખલા તરીકે સરોશ યજ્ઞનાં પેડેલા કર્દામાં; જ્યાં કહે છે કે “સરોશે રક્ષણુ કરનાર અને બનાવનાર બને (મીનો)ને ઈશ્વરે કે જેઓએ સવલી પેદાયશ પેદા કરી” એજ પ્રમાણે એજ યજ્ઞનાં ૭ માં કર્દામાં; જ્યાં કહે છે કે “બે મીનોનામે સ્પેન્તામીનો અને અંથ્રમીનોએ પેદાયશ ઉત્પન્ન કરી ત્યારથી સરોશે ખુશ નીંદ્રા કાઢાવી નથી.”

હવે એ બેડ શક્તીઓ અહુરમજ્દનીજ બે શક્તીઓ છે અને પોતે સ્વતંત્ર નથી તે ઇજ્જશનેનાં ૧૯ માં હા ઉપરથી ખોદાનું માલમ પડે છે. એ હા (ફ. ૯)માં અહુરમજ્દ સ્પેન્તામીનોને પોતાની બે મીનો માની એક મીનો તરીકે કહે છે. વળી આપણે ઉપર કહ્યું તેમ સ્પેન્તામીનો અને અંથ્રમીનો એ બેડ શક્તીઓને

સરોશ યસ્તમાં ‘પાયુ’ અને ‘ધવરેસ્તાર’ એટલે રક્ષણ કરનાર અને બનાવનાર કહી છે. એ ઉપરથી પણ ખોલું દીસે છે કે સુદૃઢિતો એક સરખો કારોબાર ચાલુ રાખવા માટે એ બેઉ શક્તિઓ અહુરમજ્દમાં સમાયેલી છે.

એ તપાસ ઉપરથી માલમ પડે છે કે અંગ્રેમીનો પણ સ્પેન્તામીનોની મારફત અહુરમજ્દનીજ એક શક્તી છે. તે પણ અહુરમજ્દનાંજ હોકમથી કામ કરે છે તે કોઈ રીતે અહુરમજ્દની વીરૂધ્ધ નથી, પણ વૃધ્ધી કરનાર મીનો સ્પેન્તામીનોની તે સામે છે. જ્યારે અહુરમજ્દની એક શક્તી સ્પેન્તામીનોનું કાંમ પેદા કરવાનું અને વધારવાનું છે ત્યારે એ બીજી શક્તી અંગ્રેમીનોનું કામ નીસ્તી લાવવાનું અને ઘટાડો કરવાનું છે. સઘલું કરે છે તે તો અહુરમજ્દજ. જીવાડવાનું કે મારવાનું, હસ્તીમાં લાવવાનું કે નીસ્તીમાં લેઈ જવાનું, વધારવાનું કે ઘટાડવાનું, એ સર્વે કાંમ અહુરમજ્દનાંજ છે; પણ એ કાંમ તે પોતાની મીનોઈ એટલે જોખી અથવા અનદીઠ શક્તીઓ મારફતે કરે છે. સઘલાં કાંમ એ પોતેજ કરે છે, ત્યારે એની પોતાની સામે હરીફ કોઈ નથી. એજ પ્રમાણે સ્પેન્તામીનો અને અંગ્રેમીનો બેઉ અહુરમજ્દનાંજ હોકમ પ્રમાણે કાંમ કરે છે. એ તપાસ ઉપરથી માલમ પડે છે કે અહુરમજ્દને ખુદ ખોદાનાં હરીફ તરીકે ગણવાનો વીચાર જરયો-રતની વીચાર નશીલ ફીલસુફીમાં નથી. પછવાડેથી સ્પેન્તામીનોની શક્તીને પણ અહુરમજ્દનાંજ નામથી ઝોલખવામાં આવી તેથી જુદદીનવાલાઓ આપણને બે-શક્તી-મત (dualism) નું આજ લગાડવા લાગા.

આપણા અવસ્તામાં ખોદા વિષે ત્રણ શબ્દો વપરાયેલા છે. ‘મજ્દ’, ‘અહુર’ અને એ બેઉ શબ્દો મલીને થયેલો અહુરમજ્દ. એ ત્રણ શબ્દોમાં પેહેલા બે અને તેમાં પણ પેહેલો ઘણા પુરાનાં છે. છેલ્લો શબ્દ “અહુરમજ્દ” પછવાડેથી અવસ્તામાં ઘણો સાધારન થયેલો દીસે છે. તેની સામેતી એ છે કે પુરાના ગાથામાં

મલે છે. વલી અવસ્તા પછીના જમાનામાં તો એ શબ્દ વધારે સાધારણ થઈ માણસના નામ તરીકે પણ વપરાવા લાગો, જેમ તે કેટલાક પાદશાહોનાં નામ તરીકે પણ વપરાયો હતો અને હાલ પણ સાધારણ હોરમસજી (અહરમજદજી) નામ તરીકે વપરાય છે. વલી એજ શબ્દ પાછલથી જગાના નામ તરીકે પણ વપરાવા લાગો જેનો દાખલો “અહુરમજદનું ટાપુ” એ નામ માં મલે છે.

એ સઘલાં ઉપરથી જે સાબિત થાય છે તે અટકુંજ કે “અહુરમજદ” શબ્દ પાછલથી એક કરતાં વધારે અર્થે વપરાવા લાગો. જ્યાં જ્યાં તે અંગ્રેમઝન્યુની સામે વપડાએલો છે ત્યાં ત્યાં તે સ્પેંતામીનોને અર્થે વપડાએલો છે અને નહીં કે “ખોદા”ને અર્થે. એ ઉપરથી ખોદકું દીસે છે કે અંગ્રેમઝન્યુ (આહરીમન) કંઈ અહુરમજદ (ખોદા)નો હરીફ નથી, પણ સ્પેંતામીનો, જેને માટે કુથે અહુરમજદ શબ્દ વપડાએલો છે તેનો હરીફ છે.

કેટલાક વીદાનો, અને તેમાં ડાકટર હાઉ અને શેડ ખ.રૂ. કામા એ આળનો ભુદી રીતે ખચાવ કરે છે. તેઓ કહે છે કે ખુદ જરયોશતની પોતાની ફીલસુફી પ્રમાણે અને ખુદ તેનાં ગા-થાના લખાણમાં “અહુરમજદ”ની સામે અંગ્રેમઝન્યુ થતો કુથે મલતો નથી. એ પ્રમાણે જ્યાં મલે છે તેતો પાછલાં લખાણો છે જેવાં કે વંદીદાદ અને યજ્ઞો. એઓ કયુલ કરે છે કે પાછલાં લખાણમાં એમ અહુરમજદ (ખોદા)ની સામે હરીફ હોય એવા દાખલા મલે છે અને તેની સહમજન આપે છે કે પાછલા જમાનામાં લોકો ખુદ સ્પેંતામીનોની શક્તીને અહુરમજદ ગણવા લાગા. એમ કેહી એઓ એ આળ પાછલા જમાનાના અવસ્તા માટે કયુલ રાખે છે, પણ ખુદ જરયોશતનાં પોતાના લખાણ માટે ના પાડે છે. પણ મારા વીચાર પ્રમાણે, જો આપણે એમજ ગણીએ કે “અહુરમજદ” શબ્દ પછવાડેથી, ખોદકા અર્થમાં વપરાવા લાગો

અને તેવી રીતે સ્પેંતામીનોની શક્તીને અર્થે પણ વપડાયો, તો પછી પાછલા જમાનાનાં લખાણને પણ એ બે-શક્તી-મતનું આજ લાગતું નથી.

હવે ગમે તેમ હોય—આપણે પહેલાં વીચાર કર્યો તેમ અહુરમજ્દ શબ્દ સ્પેંતામીનોને અર્થે વપડાયો હોય, યા ડાકટર હાઉ અને શેડ કામાળના કહેવા પ્રમાણે પાછલા લખનારાઓની સહમજ્જની ભુલથી એમ થયું હોય—પણ એટલું તો નક્કી છે, કે ખુદ જરથોશ્તના લખાણમાં એવી કંઈ ગુચવણ નથી. તે મહાન પુરુષની શીલસુશી તદ્દન ખોલ્લી, સાદી અને સહમજ્જ પડે એવી છે, કે ખોદા સર્વનો પેદા કરનાર અને અંત લાવનાર છે અને સ્પેંતામીનો અને અંત્રમીનો તેનો બે શક્તીઓ છે; એક પેદા કરનાર અને બીજી અંત લાવનાર. ખુદ જરથોશ્તની શીલ-સુશી તો એ પ્રમાણે ખોલ્લીજ છે.

વળી એ બાબદનો બીજી રીતે વીચાર કર્યો. જુદ્દીન લખનારાઓમાંનાં કોઈક આપણને બે-શક્તી-મતનું આજ લગાડે છે તેઓ જો આપણા ધર્મ પુસ્તકોનાં લખાણોનાં ભીતરમાં જરા દાખિલ થાય તો તેઓની ખાતરી થાય કે આપણા મજ્જ-બમાં હારેમનને ખોદાના હરીફ તરીકે એક રતીભાર પણ કબુલ નથી રાખ્યો. એ નીચલી બાબદો ઉપરથી ખોલ્લું દીસે છે. જ્યારે આપણા ધર્મમાં અહુરમજ્દને હરવેસ્પઆગાહ તરીકે ગણ્યો છે ત્યારે હારેમન કમ-ફેહમ અને ભવીષથી બીન વાકેફ છે. જ્યારે અહુરમજ્દ સર્વવ્યાપક અથવા સઘલે હાજર છે ત્યારે આહરેમનને એમ હાજર ગણ્યો નથી. જ્યારે અહુરમજ્દ સર્વશક્તીમાન છે ત્યારે આહરેમન નાતવાન છે. જ્યારે અહુરમજ્દ નીરંતર છે ત્યારે આહરેમનનો છોડો આવવાનો છે. આહરેમનનું એ ચીત્ર “બુનદહશ”નાં પહેલા બાબમાં ઘણું સારી રીતે આપ્યું છે. હવે ત્યારે આહરેમન અહુરમજ્દનો હરીફ કહેવાયજ કેમ ? તમારા હરીફમાં તમારા સરખી શક્તી ઘણી નહીં તો થોડી હોવી જોઈએ.

આહરેમનનાં ઉપલાં ચીત્ર ઉપરથી તો માલમ પડે છે કે તેનામાં અહુરમઝ્દનાં હરીફ તરીકે ગણાવાની શક્તિઓતો પોતાની ઘેરહા-જરીથી જાહેર પડી આવે છે. ત્યારે એમ કેમ કહેવાઈ શકાય કે જરથોશ્તીધર્મમાં ‘આહરેમન’ને ઝોદાનો હરીફ ગણ્યો છે ?

મરનાર ડાકટર હાઉનો કાબેલ ગોડીઓ ડાકટર વેસ્ટ એ-શકતી-મત સામે જરથોશ્તીધર્મની શીલસુશીનો કાબેલીઅતથી ખચાવ કરે છે.^૧ તેના વીચાર પ્રમાણે જો જરથોશ્તીધર્મને એ આળ લા-ગતું હોય તો ખ્રીસ્તી ધર્મને તો તે વધારે લાગવું જોઈએ, કારણ કે જેમ ખ્રીસ્તીધર્મ સેતાનની અને બદીની નીચંતરતા Eternity of Evil માને છે તેમ જરથોશ્તીધર્મ કાંઈ માનતો નથી. પા-છલોધર્મ તો સમજાવે છે કે આખરે આહરેમનની હાર છે અને સ્પેંતામીનોની ફતેહ છે. બદી નોસ્તીમાં જવાની અને લલાર્ધ કાયમ રહેવાની. રેવરન્ડ મરે મીચલ જેવા બુજ્જેગ પાદરીઓ, પોતાનાં ધર્મની સ્તુતી કરવાનાં ઝગુનમાં બીજાઓનાં ધર્મને ગેરઘનસાફ કરે એ ઘણું અજયબ જેવું છે. ડાકટર વેસ્ટ જેવા કાબેલ લખનાર જાણે જરથોશ્તીધર્મનાં પહેલવી પુસ્તકોનો સારો અભ્યાસ કર્યો છે, તેનાં અપક્ષપાત વીચારો તરફ આંખવીચામણી કરી, પોતે કાચનાં ઘેરમાં રેહી બીજા ઉપર પથ્થર ફેંકનારાઓની હાલતમાં એઓ આવી પડે છે. એવા લખનારાઓ માટે ડા૦ વેસ્ટના નીચલા વીચારો ખચીત અગતનાં થઈ પડશે.

જરથોશ્તીધર્મમાં આહરેમનની કમ-ફેહમી અને બીન વાકેફી, સર્વ જગ્યાએથી ગેરહાજરી, અને કમશક્તી જે જાણાવી છે તે ઉપર લંબાણથી વીચાર આપી સેવટે એ વિધવાન કહે છે કે “બદીના કર્તા તરીકે આહરેમનને માનવાનું એકીન પારસી ધર્મને જો એ-ધશ્વરી-મત બનાવેતો સમજવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે કે સેતાન વિ-ષેના એકીન ઉપરથી ખ્રીસ્તીધર્મ શા માટે-ધશ્વરી-મત ન ગણાય. કોઈબી રીતે બુનદહુશ ઉપરથી તો ઝોદાનું દીસે છે કે એક ખ્રીસ્તી

૧ વેસ્ટનો પહેલવી પુસ્તકોનો તરજુમો ભાગ ૧ લો દીખાઓ પાનું ૬૯

જ્યારે જરથોસ્તીધર્મ સામે બે-ઇશ્વરી-મત તરીકે વાંધો લીધે છે ત્યારે (પોતાના ધર્મના સંબંધમાં) જોખમ ભરી જગાપર ચાલે છે.”

હવે જરથોસ્તીધર્મ, ઇશ્વરની એ બેશકતીઓ વિષેની ફીલસુફી સહમજબી, આપણને સ્પેંતામીનોની તરફન કરવાને ફરમાવે છે અને અંગ્રેમીનોને ધીક્કારવાને કહે છે. આપણુ માણુસ જાત માટે, સ્પેંતામીનોની શકતી પ્રમાણે પ્રજ્ઞી કરવી, એ ઘાયું ફાયદમંદ છે. જે પદાર્થો અને જે કાંમો માણુસ જાતનાં મોટા ભાગના ઘણામાં ઘણા ફાયદામાટે હોય, તેઓને વધારવાં એ સર્વ માણુસનો ધર્મ છે. એટલામાટે સ્પેંતામીનોની શકતીની તરફન કરવી એ આપણુ માણુસ જાતની ફરજ છે. આપણુ માણુસ જાતનાં સામના અને દરેકના ફાયદા માટે સ્પેંતામીનોની ઉત્પન્ન અને વૃદ્ધી કરનારી શકતીની અગત છે, એટલા માટે આપણી ફરજ છે કે એ શકતીને વખાની વૃદ્ધીનાં કાંમ કરવાં અને અંગ્રેમીનોની નાશ કરનારી શકતીને ધીક્કારી નાશ અને કોતાહીનાં કાંમોથી દુર રહેવું.

આપણા પેગમબરે પોતાનાં ધર્મમાં આપણુને એ ફરમાન બોલ્યું આપ્યું છે. એટલાજ માટે ફરવરદીન યજ્ઞ (ફ. ૯૩) માં કહે છે કે “જરથોશ્તનાં જનમવા અને વધારા (મોહોતી ઉન્મરમાં આવવા)થી પાણી અને ઝાડ પાનો ખુશાલ થયાં, જેનાં જનમવા અને વધવાથી પાણી અને ઝાડ પાનો ઉગતાં થયાં, જેનાં જનમવા અને વધવાથી સબલી સ્પેંતામીનોની પેદાયંશ ખુશીનાં શખુન ઝાચરી.” દુકમાં બોલીએ તો જરથોશ્તનાં જનમથી સઘલી કુદરત ખુશી થઈ.

વળી આપણા પેગમબરે ગાથામાં અંગ્રેમીનોની શકતીને ધીક્કારવાને અને તોડવાને ફરમાવ્યું છે તે ઉપરથી વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદ (ફ. ૪૬) પ્રમાણે દેવો (અંગ્રેમીનોની ખાશીએત ધરાવનારાઓ) પોતાની દલગીરી બહેર કરે છે કે “જાતોએ ચો

અશવ જરથુશ્ત્રા -માનહે પોઉરશસ્પહે” એટલે અફસોસ કે પોરો-
શસ્પનાં ઘેરમાં અશો જરથોશ્ત જનમ્યો.

એ ઉપલા ફકરાઓથી માલમ પડે છે કે જરથોશ્તે સ્પેંતા-
મીનોની શક્તીને વખાંણવાનું અને અંગ્રેમીનોની શક્તીને ધીક્કાર-
વાનું ફરમાન આપવાને લીધે જ્યારે પેહેલાની પેદાયશ ખુશી થાઈ
ત્યારે બીજીની ગમગીન થાઈ અને અફસોસ કરવા લાગી.

હવે સ્પેનામીનોની અને અંગ્રમીનોની પેદાયશ એટલે શું તે
ઉપર વીચાર કરતાં માલમ પડે છે કે જે પેદાયશો માણસ જાત-
નાં મોઢા ભાગનાં તનમનના મુખને માટે અગતની તે સ્પેનામી-
નોની પેદાયશ ગણાય અને જે નુકશાન કારક તે અંગ્રમીનોની
પેદાયશ ગણાય. એ રીતે જોતાં અવસ્તામાં નીચલી પેદાયશોને
સ્પેંતામીનોની ગણી છે. ખોરશેદ, માહ, સેતારા, જમીન, પાણી,
ઝાડપાંત, કેટલીક જાતનાં પક્ષી, અને મોહ્યાં પસુ વીગેરેની પાસ
બાની કરનારા કુતરાઓ, ગંધીલી અને દુખ દરદ ઉત્પન્ન કરનારી
જમીન, અનાજ ખરાબ કરનાર કીડી વીગેરે પેટે ચાલનારાં
જનવરો અંગ્રેમીનોની પેદાયશ છે. એ પેદાયશો ઉપરાંત, નીચે
વર્ણવેલાં માણસો, ખાશીએતો, ચીજ અને સાંધનો અંગ્રમીનોને
લગતાં છે એમ અરદીએહેશ્ત યષ્ટ(ફ. ૭) ઉપરથી માલમ પડે
છે. બીમારી, મોહતનો દવ, (નિક માણસનો) દુશ્મન, અશોધને
તજનાર, અશોધ વગરનો માણસ, માણસો ઉપર જીલમ કરનાર,
સાંપની તોખમ (ખાશીએત)નો, વરૂની તોખમનો, બે પગાં
વરૂનીનોખમનો, ખુરા વીચારનો, ઉલટા વીચારનો, આકરા સ્વ-
ભાવનો, ચુગલીખોર, દાસ્તીનાં ગુણ નહીં ધરાવનાર, ખુરી નજર
વાલો, જીરું ખોલનાર ઘણા જીરો, વેશીઆ, અને ઉત્તર દીશા એથી
કુકતો પવન.

વૌહુમન અને અફમન—એ પ્રમાણે આપણે જોયું
કે કુલ કુદરતમાં પેદાયશ અને અંત વધારો અને ઘટાડો

બુધી અને નાશ, એવી બે ઝોકમેકથી ઉલટી અસર ઉત્પન્ન કરનારી અહુરમજ્દની પોતાની બે શક્તીઓ નામે સ્પેંતામીનો અને અંગ્રમીનો છે. હવે સ્પેંતામીનોની શક્તીને મદદ કરવાને કે અંગ્રમીનોની શક્તીને મદદ કરવાને, જે ખવાશ યા વીચાર માણસનાં મનમાં આવે છે તે પણ બેનામોથી જાણાવેલો છે “વોહુમન” અને “અકમન”. જે વીચાર યા ખવાશથી માણસ સઘલું ભલું અને સારૂ કરવાને શક્તીવાન થાય છે તે વોહુમન અથવા બહુમન (ભલો વીચાર) છે અને જે વીચાર યા ખવાશથી માણસ ખુરું અને ખુડું કરવાને લલચાય છે તે અકમન (ખુરો વીચાર) છે. બીજા શબ્દોમાં સ્પેનામીનોને લગતાં કાંમ કરવાનું “વોહુમન” સુચવે છે પણ અંગ્રમીનોને લગતાં કાંમ કરવાનું “અકમન” સુચવે છે. એ બેહુ ખવાશ માણસમાં બેલાએલા છે.

હવે જે બે શક્તીઓ મારફતે અહુરમજ્દ આપણી ક્રુષ્ટીનો કારોબાર ચલાવે છે તે શક્તીઓનાં હાથ હેડલ જુદી જુદી શક્તીઓ છે. સ્પેનામીનોની શક્તીને માટે વોહુમન (બહુમન=ભલુમન) અશવહીશત (અરદીખેહેશત=સૌથી સરસ પવીત્રાઈ) ક્ષત્રવઝર્થ (શહેરીવર=મરુ પ્રમાણેની સત્તા) સ્પેંત આરમઝતી (સપંદારમદ=ભલો તાબેદારી) હઉર્વતાત (ખોરદાદ=સંપૂર્ણતા) અને અમેરેતાત (અમરદાદ=અમર્ગી) નામની શક્તિ મદદગાર છે.

અંગ્રેમઝન્યુશની શક્તીનાં પણ છ મદદગાર છે. જેમ સ્પેનામીનોનો મુખ્ય મદદગાર વોહુમન (ભલો વીચાર) છે તેમ અંગ્રેમીનોનો મુખ્ય મદદગાર અકમન (ખુરો વીચાર) છે. એનાં બીજા મદદગારો નીચે પ્રમાણે છે ઇંદ્ર, સઉર્વ, નાઓડ.હઝઝ્ય તઉરૂ અને ઝઇરીઅ (૧, ૧૦ ફ. ૯ ને ૧૦ ૧૯ ફ. ૪૩. ખુનદેહશ બાબ ૧ ફ. ૨૭). જેમ સ્પેંતામીનોના મદદગારો અમે શાસ્પંદો તરીકે જાણાયેલા છે તેમ અંગ્રમીનોના મદદગારો “દેવો” તરીકે જાણાયેલા છે, જે નામ ઉપરથી અંગ્રમીનો પોતે “દેવેવ-નામ દેવ” તરીકે જાણાયેલો છે.

આપણા પેગમબરની વીચાર નશીલ ફીલસુફી એ પ્રમાણે છે. એ ઉપરથી ડાકટર હાઉ કહે છે કે જે જમાનામાં જરથોશ્તનો જનમ થયો હતો તે જમાનાનાં પુરાતનપણા તરફ જોતાં જરથોશ્ત ખુદ તેનાં જમાનામાં તો શું પણ તેની પણ ઘણાં પછી ના જમાનાનાં વીધવાનોમાં ઘણા પુરવીન હોવો જોઈએ.

જરથોશ્તે શીખવેલી નીતીની ફીલસુફી.

હવે આપણુ આપણા એકરારનામાનાં ૫) માં અને એક ઘણા અગતનાં એકરાર ઉપર આવીએ. આપણા પેગમબરે સીખવેલી વીચાર નશીલ ફીલસુફીની તપાસ આપણને આપણા પેગમબરે સીખવેલી નીતીની ફીલસુફી ઉપર લાવે છે કે જે ફીલસુફીની રચનાનો તેનો વીચાર નશીલ ફીલસુફી સાથે સંબંધ છે.

એ ભાગમાં સમાવેલા એકરાર ઉપર જરથોશ્તી ધર્મની નીતીની ફીલસુફીનો જાણે પાચો રચ્યો છે. ભણનાર પોતાને મા-જદ્યશની જરથોશ્તી તરીકે પાછો જાહેર કરી એકરાર કરે છે કે “આસ્તુયે હુમતેમ મનો, આસ્તુયે હુખતેમ વચો, આસ્તુયે હુવર્તેમ વ્યઝ્યાયનેમ” એટલે “હું નેક વીચારેલા વીચારને નેક ચોચરેલા વચનને અને નેક કરેલાં કાંમને વખાનું છું.” એ એકરાર દીનમાં એક નવા દાખેલ થનાર માટે ઘણો અગતનો, ઘણો અવશ્યનો, અને ઘણો જરૂરનો છે અને તેમ અવસ્તાનાં ઘણાંક ભાગોમાં ગણવામાં આવ્યો છે. એટલા માટે એ એકરારની તપાસ આપણુ જરા વધારે લંબાણથી લેઈશું.

આપણે જરથોશ્તની વીચાર નશીલ ફીલસુફીની બાબતમાં આગલ જોયું કે આપણુ દરેક માણસ જાતની ફરજ છે કે સ્પેનામાનોની શક્તીને વખાની તેને લગતાં કાંમ કરવાં અને અત્રેમીતોને ધીક્કારી તેને લગતાં કાંમોથી દુર રહેવું. બીજા શબ્દોમાં ભલાઈ અને નેકીના કાંમ કરવાં અને ભુંડાઈ અને બદીથી દુર રહેવું. બીજું આપણે જોયું કે જે

ખવાસ અથવા વીચાર આપણને પેહેલાં કાંમો કરવાને એટલે ભલાં અને નેક કાંમો કરવાને ઉસકેરે છે તે વોહુ-મન (બહુ-મન) છે અને જે ખવાસ અથવા વીચાર પાછલાં એટલે ભુંડાઈ અને બદીનાં કાંમો કરવાને આપણને લલચાવે છે તે અકમન છે. એ બેઉ ખવાશો “વોહુમન” અને “અકમન” આપણુ માણસ જાતની મનશની ગવશની અને કુનશની (વીચાર, વચન, અને કાંમ) ઊપર પોતાની અમર ચલાવે છે. એક એ મનશની ગવશની અને કુનશની ને ભલે અને નેક માર્ગે લઈ જવાની કોશેશ કરે છે તો બીજો તેઓને ભુંડે અને બદ માર્ગે લઈ જવાને તજવીજ કરે છે. જો પેહેલો ખવાશ પોતાની કોશેશમાં ફાવે છે તો આપણી મનશની, ગવશની અને કુનશનીનું સેવટ હુમત હુખત અને હવઈ (સારા વીચાર, સારા વચન, અને સારાં કાંમ)માં આવે છે. જો બીજો ખવાશ પોતાની તજવીજમાં ફાવે છે તો આપણી મનશની ગવશની અને કુનશનીનું સેવટ દુશમત, દુખુખત અને દુઝવર્ષત (ખુરા વીચાર, ખુરા વચન અને ખુરાં કાંમ)માં આવે છે.

હવે જ્યારે આપણી ફરજ છે કે સ્પેનામીનોની તરફન થવું અને અંગ્રમીનોની વીરૂધ જવું અને જ્યારે આપણું “વોહુ-મન” સ્પેનામીનોની તરફન કરે છે. અને “અકમન” અંગ્રમી-નોની તરફન કરે છે ત્યારે આપણે તો “વોહુમન”ની ઊસકેરની પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ અને “અકમન”ની કુસલવનીથી દુર રહેવું જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં આપણા વીચાર વચન અને કર-ણી ઊપર આપણાં “વોહુમન”ને રાજ્ય ચલાવવા દેવું જોઈએ અને તેઓ ઊપર “અકમન” નીજે કાંઈ પણ સત્તા હોય તો તે તોડવી જોઈએ.

આપણાં જરથોશ્ટી ધર્મની નીતીની કીલુસુકીનો પાચો “હુમત હુખત અને હવર્ષત” ઉપર છે એમ જે વારે ઘડીએ કહે-વામાં આવે છે તેની સચ્ચાઈએ ઊપરથી ખાલી દીસે છે. ધોરજ

વીચાર અને અકલથી ગોર કરતાં માલમ પડે છે કે ખરેખર ને ત્રણ ઉપર જરયોશતી ધર્મના પાચો છે. જે ઘણી પોતાનાં વીચાર વચન અને કાંમ સ્વચ્છ અને નેક રાખે તે ખરેખર આચો પલની કુનીઆના દર્શામાંથી પોતાની અંદગીનું વહાંણ સલામત હાંકી લેઈ જઈ શકે.

હવે એ એકરાર ઉપર, એ “હુમત હુખત અને હવસ્ત” ઉપર જરયોશતી દીનની નીતીની કીલસુકીનો પાચો રચેલો છે તે વીચાર દની ૫ મી અને ૧૦ મી પરગરદ ઉપરથી માલમ પડે છે. પાંચ મી પરગરદ (ક. ૨૧) માં અહુરમજદ જરયોશતને કહે છે કે “યઝ્દાઓ મશયાઈ અઈપી જંયેમ વહીશતા. હા યઝ્દાઓ જરયુશત્ર યા દઝેન માજદયસ્તીશ. ચો હવાંમ અંધવામ યઝ્દાઓ દાઈતી હુમતાઈશચ, હુખતાઈશચ ક્ષેંપતાઈશચ.” એટલે

“પવીત્રાઈ માણસને માટે જનમથીજ ઘણી સારી છે- તે કે જે માજદયશની દીન છે તે પવીત્રાઈજ છે. કોઈ પણ શખસ સારા વીચાર સારાં વચન અને સારાં કામથી પોતાની અંદગીને પવીત્ર કરે છે.”

આએ ફકરો માજદયશની ધર્મના નીતી-શાસનો પાચો શા ઉપર છે તે દખાડવા માટે ઘણો અગતનો છે. અહુરમજદ કહે છે કે માણસે જનમથીજ પવીત્રાઈ અખત્યાર કરવી જોઈએ. કારણ કે પવીત્રાઈ તેજ જાણે માજદયશની દીન છે. અંહી માજદયશની દીનનું જાણે એક ટુક ગુણનિરૂપણ આપ્યું છે, કે “માજદયશની દીન એટલે પવીત્રાઈ.” માજદયશની દીન પાલવી હોય તો પવીત્રાઈ (અશોઈ) (તન અને મનની) જલવવી. હવે એ પવીત્રાઈ તે શું અને તે કેમ જલવાય તે પછીના વાક્યમાં જણાવે છે, કે ભલા વીચાર, ભલાં વચન અને ભલાં કાંમઅખત્યાર કરવાં એ પવીત્રાઈ છે અને એ ત્રણ અખત્યાર કરવાથી માનસ પોતાની અંદગીને પવીત્ર કરી શકે છે. એ ફકરા પરથી “અશો” એટલે શું તેનું પણ જાણે

એક દ્રુક ગુણનિરૂપણ મત્રે છે કે જે “હુમત હુખત અને હવરત નેક વીચાર નેક વચન અને નેક કરણી” અપત્યાર કરે તે અશી” “અશી”થી ઉલટો શબ્દ અવસ્થામાં દરવંદ (~~દુશ્મની~~) છે જેના છુટો અર્થ (~~.)~~ = દોષતું = દુ = ધાતુ ઉપરથી દોષનાર, ભટકનાર થાય છે. એ શબ્દનું ગુણનિરૂપણ પણ આપણે એજ ફકરા ઉપરથી કાઢી શકીએ કે “જે શખસ હુમત હુખત અને હવરશતના તરીકાથી (દુર) દોષી જાય, બીજા શબ્દોમાં જે દુશમત દુહુખત અને દુહવરસ્ત (પુરો વીચાર, પુરાં વચન અને પુરી કરણી) અપત્યાર કરે તે દરવંદ.”

એજ ફરમાં પાછું વંદીદાદની ૧૦ મી પરગરદ (ફ. ૧૮ ને ૧૯) માં જાહેર કર્યું છે. એ પરગરદનાં અને ૫ મી પરગરદનાં ફરમાનનાં ફરમાઓ વચ્ચે ફરક એ છે કે પાંચમી કહે છે કે “હુમત હુખ્ત અને હવરશતથી કોઈની માણસ પોતાની જાંદગીને પવીત્ર કરે છે.” આજે પરગરદમાં કહે છે કે એ ત્રણથી કોઈ પણ માણસ પોતાનાં અંતઃકરણને પવીત્ર કરે છે. હવે અંતઃકરણની પવીત્રાઈ તે શું અને તે કેમ પવીત્ર થાય તે આગલ ચાલતાં સહુમજાવે છે કે “હુમત હુખ્ત અને હવરશતથી અંતઃકરણને પવીત્ર કરવું તે અંતઃકરણની પવીત્રાઈ ગણાય.”

“કુસ્તુચે હુમતોઽધ્યક્ષયા” નામનું આપણું નામીયું ભણુ-
તર, જે અવસ્તાની પતેતને નામે આલખાએ છે પણ જે એક
પતેત કરતાં એક દુકું એકરાર નામુ વધારે છે અને જે ઈગ્ગશ-
નેના ગ્રાધ્યા હધથીમ નામના હાનો એક ભાગ (ફ. ૧૭ ને ૧૮)
છે, તેમાં ભણુનાર એ એકરાર વધારે છરો જખર રીતે કરે છે.
એ ભણુતરમાં ભણુનાર હુમત, હુખત અને હવરશતને પોતાની
મનશની, ગવશની અને કુનશનીથી વખાનવાને કપુલે છે એટ-
લુંજ નહીં પણ એઓને અખત્યાર કરવાને અને એઓથી ઉલટાં
કુશમત ફુજખત અને ફુજવરશતને તર્ક કરવાને કપુલે છે. તે કેહે

છે કે “સારા વીચાર, સારા વચન અને સારાં કામને હું મારા વીચાર, વચન અને કામથી વખાનું છું. નેક વીચાર, નેક વચન અને નેક કામને હું અપત્યાર કરું છું. (પણ) ભુડાં વીચાર, ભુડાં વચન અને ભુડાં કામોનો હું ત્યાગ કરું છું.” એ ભણુતર આપણાં એકરાર નામામાંનાં આપણી તપાસવાલા “આસ્તુચે હુમ તેમનો આસ્તુચે હુજતેમ ચવચો, આસ્તુચે હુધતેમ વ્યઓથનેમ” નું જાણે વિવર્ણન (paraphrase)છે.

ઇજ્જશનેનાં “અહુરેમ મજદાંમ” નામનાં ૩૫) માં હા (૩.૨) માં પણ ભણુનાર “હુમત, હુજત અને હવરશત”ની સ્તુતી કરનાર તરીકે પોતાને જાહેર કરે છે. એ હા (જેનો બીજો ફકરો આફીનગાનોમાં આપણુ “હુમત નાંમ હુજત નામ” નામનાં ફકરાથી ભણીએ છીએ તે)માં ભણુનાર કહે છે કે “નેક વીચાર, વચન અને કાંમ જે અહીં અને કેઠેલી કરવામાં આવ્યાં હોય અથવા કરવામાં આવે તેઓને હમે વખાનીએ છીએ.”

આપણું “વીસ્પ હુમત વીસ્પ હુજત”નું ભણુતર પણ આપણી તપાસવાલા “આસ્તુચે હુમતેમમનો”વાલા લાગનું એક જૂતનું વિવર્ણન છે. એ ભણુતરમાં ભણુનાર કહે છે કે “તમામ ભલા વીચારો તમામ ભલા વચનો અને તમામ ભલાં કામો બુધ્ધીથી કરેલાં છે. તમામ ભુડાં વીચારો તમામ ભુડાં વચનો અને તમામ ભુડાં કામો બુધ્ધીથી કરેલાં નથી. તમામ ભલા વીચારો, તમામ ભલા વચનો અને તમામ ભલાં કામો બેહેશત તરફ લેઈ જાય છે. તમામ ભુડાં વીચારો તમામ ભુડાં વચનો અને તમામ ભુડાં કામો દોજખ તરફ લેઈ જાય છે. સઘલા ભલા વીચારો, ભલાં વચનો અને ભલાં કામોનો (બદલો) બેહેશત છે. એ પ્રમાણે નું પરીનામ અશો માણસને માટે બોલ્યું છે.”

એ ભણુતર, આપણાં એકરાર નામમાં ભણુનાર સારા વીચાર વીજેરેની જે સ્તુતી કરે છે તેનો બદલો શું છે તે જાણાવે

છે, કે સારી મનશની ગવશની અને કુનશની એ બેહેશતના દર-વાળની ચાવી છે અને બુરી મનશની ગવશની અને કુનશની દોળખનો દરવાજો ખોલે છે.

એજ કારણને લીધે “નામ સેતાયશને”ની નામીચી પાજંદ બંદગીમાં ભણુનાર ઇચ્છે છે કે “પ કામે તો કેરફહગર તવાનમ કદ્દ આને તો પરસ્તશને પ બેહુ-મનશને બેહુ-ગવશને બેહુ-વજ્જ-શને, વશાએમ રહે રેશન કે આમ ન રસાદ ગેરાન પજ્જ દોળખ” એટલે કે “એસવાળના ખાવીંદ ! તારી મરજી પ્રમાણે ભલા વીચાર ભલાં વચન અને ભલાં કાંમેથી તારી પરસ્તેશ કરવાને હું શક્તીવાન થાઉં (કે તેથી) (બેહેશતનો) રેશન માર્ગ ખોલું કે જેથી કરીને દોળખનું ભારી દુખ મને નહીં પોહોચે.” પહેલવી નામ સેતાયશને જે દીનકદ્દની ૮૧ મી બાબદમાં આવી છે ત્યાં પણ ભણુનાર બરાબર એજ અર્જ ગુજરે છે.

પતેત પશમાંનીનો “ફરાજ સેતાયમ” નામનો પહેલો કરદો જે આપણે આગલ તપાસેલાં “ફસ્તુચે હુમતોઈખ્યસયા” નામનાં “અવસ્તાની પતેત”ને નામે જણાયેલાં ભણુતરનો પાજંદ જખાં-નમાં ખોલાસા વાર તરજુમો છે તેમાં પણ ભણુનાર શરૂઆત-માંજ “ફરાજ સેતાયમ હરવેસ્પ હુમત હુખત હવરસ્ત” વીગેરે શબ્દોથી એકરાર કરે છે કે “તમામ ભલા વીચાર, ભલાં વચન અને ભલાં કાંમને (મારા) વીચાર વચન અને કાંમે કરીને વખાં-નું છું; તમામ ભુંડા વીચાર ભુંડાં વચન અને ભુંડાં કાંમને (મારા) વીચાર વચન અને કાંમે કરીને ધીક્રાડું છું. તમામ ભલા વીચાર, ભલા વચન અને ભલા કાંમને હું (મારા) વીચાર વચન અને કાંમે કરી અખત્યાર કરું છું કે (તેથી) હું સવાખ કરું. તમામ ભુંડા વીચાર ભુંડા વચન અને ભુંડા કાંમને હું (મારા) વીચાર, વચન અને કાંમે કરી તર્ક કરું છું કે (તેથી) હું ગુનાહ ન કરું.”

“પતેત પશેમાની” ની સેવડે “પ આંનદીન દસ્તુરએસ્ત હોમ” ના કરદામાં પણ ભણુનાર એજ એકરાર મજબુતીથી કરે છે કે “પ જીવદીએ જાન આસ્તુઆંન હોમ, હુમત પ મનશને, આસ્તુઆંન હોમ હુજત પ ગવશને, આસ્તુઆંન હોમ ઈસ્ત પકુનશને” એટલે કે “મારા જાનની હસ્તી સુધી (એટલે મરણ સુધી) હું ભલાં વીચાર ઉપર (મારા) વીચારથી આસ્તવાર છું, ભલા વચન ઉપર (મારા) વચનથી આસ્તવાર છું અને ભલાં કામો ઉપર (મારાં) કાંમથી આસ્તવાર છું.”

વળી વંદીદાદની ૧૮ મી પરગરદમાં બે વાર (ક. ૧૭ ને ૨૫) એ વિષે ફરમાન આપવામાં આવે છે કે “મા ધ્રયાંમ વહીશ્તનામ અઇઉવીયો ખુયત હુમતહેય મનંઘહો હુજતહેય વચંઘહો હવરશ્તહેય બ્યઆયનહે; ધ્રયાંમ અચીશ્તનામ અઇઉવીયો ખુયત દુશમતહેય મનંઘહો દુઝુખતહેય વચંઘહો દુઝઉવરશતહેય બ્યોથનહેય. “એટલે કે સૌથી શ્રેષ્ઠ ત્રણ (ચીજ) ભલો” વીચારેલો વીચાર, ભલો આચરેલો વચન અને ભલુ કરેલું કાંમ (એથી) તમે દુર ના થતા. (પણ) સૌથી દુષ્ટ ત્રણ (ચીજ) ભુંડો વીચારેલો વીચાર, ભુંડો આચરેલો વચન અને ભુકું કરેલું કાંમ (એથી) તમે દુર રહેજો.”

એક માણસનાં હુમત હુજત અને હવરશતને અવસ્તામાં એટલું બધું વજન આપેલું છે કે ઈજ્જશનેનાં ૪)થા હાની શરૂઆતમાં જ્યાં ભણુનાર અદુરમજ્જને અને તેનાં અમેશાસ્પંદો ને થોડીક પવીત્ર ક્રીયામાં વપડાતી ચીજો જેવી કે હોમ મ્યજ્જ, જોર, બરસમ વીગેરે અપેણુ કરવા પોતાનો વીચાર જાહેર કરે છે ત્યાં સર્વેથી પહેલે હુમત હુજત અને હવરશતના નામો દે છે.

વળી ઈજ્જશનેનાં ૧૦ માં હાં (ક. ૧૬) માં હોમની ક્રીયા કરનાર શખસ પોતાનું એકીન જાહેર કરે છે ત્યાં પણ પોતાને હુમત હુજત અને હવરશત પ્રમાણેનો જાહેર કરે છે. તે કહે છે કે “હું પાંચમાનો (એટલે પાંચ પ્રમાણ ચાલનાર) છું ને પાંચમાનો નથી.

૧) નેક વીચારવાલો છું, ખુરા વીચારવાલો નથી, ૨) નેક વાંનીવાલો છું, ખુરી વાણીવાલો નથી. ૩) નેક કાંમ કરનાર છું, ખુરાં કાંમ કરનાર નથી. ૪) તાબેદાર છું, ના ફરમાન નથી, ૫) અને અશો છું પાપી નથી. વળી હાદોખતનુશક (ફ. ૭) માં કહે છે કે “જે કોઈ ખોરદાદ અને અમરદાદ પુરતા પાણું અને આખાદીની યાદમાં ખાતી વખતે “હુમત હુખત અને હવરશત” ને વખાણીને અને “ફુશમત ફુખુવર અને ફુઝ વરશત”ને ધીક્કારીને એક અશેમવોહુ લાણે તે જાણે બીજી વખત ૧૦) અશેમ વહું લાણ્યા ખરાખર છે.” એજ નુશક (ફ. ૧૧)માં વળી કહે છે કે બીજાનાપર જતી વખતે અને તે પરથી ઉઠતી વખતે જે કોઈ “હુમત હુખત અને હવરશત”ને વખાની અને “ફુશમત ફુખુખત અને ફુઝવરશત”ને ધીક્કારી એક અશેમ વહુ લાણે તે જાણે બીજી વખત એક હજર અશેમ વહુ લાણવા ખરાખર છે.

વળી એજ નુશક (૧૩) માં કહે છે કે ખાખ કર્યા આગમચ અને ખાખથી બીદાર થતાં જે કોઈ “હુમત હુખત અને હવરશત”ને વખાની અને “ફુશમત ફુખુખત અને ફુઝવરશત”ને ધીક્કારી એક અશેમવોહુ લાણે તે બીજી વખત જાણે દસ હજર અશેમવોહુ લાણ્યા ખરાખર છે.

એ ફરમાનની મતલબ એ છે કે એક માણસે ખાતાં કે પીતાં, ઉઠતાં કે બેસતાં, સુતાં કે જાગતાં હમેશાં “હુમત હુખત અને હવરશત” અખત્યાર કરવાનો અને ફુશમત ફુખુખત અને ફુઝવરશતને ત્યાગ કરવાનો વીચાર કરવો.

ધનશનેનાં ૭૦ માં હા (ફ. ૪) ઉપરથી માલમ પડે છે કે એક માણસે અશો ગણાવા માટે એ ત્રણ જરૂર સંપાદન કરવાં જોઈએ. ત્યાં લખનારાઓ કહે છે કે “હુમો કે જેઓ અશો નરો છેઘએ (એટલે) નેક વીચારથી વીચારનારા, નેક વચનથી બોલનારા અને નેક કાંમથી કરનારા છેઘએ તેઓ અહુરમજ્દનાં ખ્યારા દાસ્તો થાઈએ.”

એજ કારણને લીધે વીસપરદનાં બીજા કરદા (ફ. પ)માં જ્યાં કેટલીક ભલી પેદાયશો વીગેરેને યાદ કરવામાં આવી છે ત્યાં હુમત હુખત અને હવરશત ધવરાનાર અશો નરને પણ યાદ કર્યા છે. એ કરદામાં કહે છે કે “અશો નર જે હુમત, હુખત અને હવરશત અને પ્રધી કરનાર દાહપણ પકડી રાખનાર વીગેરે છે તેને હું ઇનીશનેમાં આરાધું છું.”

એક પરણતાં જોડાંને આશીરવાદ દેતાં જે થોડાક શીખાંમનનાં શબ્દો કહેવામાં આવે છે તેમાં ખુદ શરૂઆતમાંજ એ શીખાંમન દેવામાં આવે છે કે “વીચારમાં સારા વીચાર વીચારજો, સખુનમાં સારા શબ્દો બોલજો, કરણીમાં સારાં કાંમો કરજો. તમામ ખુરા વીચારને દુર કરજો, તમામ ખુરા વચનોને દુર રાખજો, તમામ ખુરાં કાંમોને દુર રાખજો.”

આપણે અવસ્તાની શાહદતથી તપાસ્યું કે જરથોસ્તી ધર્મની નીતીની ફીલસુફીનો પાયો હુમત હુખત અને હવરશત ઉપર છે. પણ હવે આપણે જરા તફસીલવાર તપાસીએ કે હુમત હુખત અને હવરશત એટલે શું? નેક વીચાર નેક વચન અને નેક કાંમો તે કેવાં? અને ખુરા વીચાર, ખુરા વચન અને ખુરો કાંમ તે કેવાં? જગ પ્રસીધ પાદશાહ નોશેરવાન અદલનાં બાણીતા કાબેલ વજીર ખુઝરચેમેહરનું પંદનામું શરૂઆતમાંજ સવાલ જવાબનાં રૂપમાં એ બાબેની સહમજન આપે છે. એ પ્રશ્નોત્તર નીચે પ્રમાણે છે.

સવાલ—“કયો મરદ વધારે બખતાવર છે ?

જવાબ—તે કે જે વધારે બીગુનાહ છે.

સં—વધારે બીગુનાહ તે કોણ ?

જં—તે કે જે યજ્ઞદાનાં તરીકા ઉપર વધારે સારચો અને દેવોના તરીકાથી દુર રહેતો હોય.

સં—યજ્ઞદાનો તરીકો તે કયો ? અને દેવોનો તે કયો ?

જા૦—યજ્ઞદાનો તરીકો તે ભલાઈ, અને દેવોનો તરીકો તે પુરાઈ.

સ૦—ભલાઈ તે શું અને પુરાઈ તે શું ?

જા૦—ભલાઈ તે હુમત હુજત અને હ્વરશત અને પુરાઈ તે દુશમત દુઝુજત અને દુઝવરશત.

સ૦—હુમત હુજત અને હવરશત એટલે શું ? દુશમત, દુઝુજત અને દુઝવરશત એટલે શું ?

જા૦—પ્રમાણીક વીચાર તે હુમત, સખાવત તે હુજત અને સચાઈ તે હવરશત. અપ્રમાણીક વીચાર તે દુશમત, બખીલાઈ તે દુઝુજત અને બુઝાઈ એ દુઝવરશત.

સ૦—પ્રમાણીક વીચાર તે શું ? સખાવત તે શું ? અને સચાઈ તે શું ? અપ્રમાણીક વીચાર તે શું ? બખીલાઈ તે શું અને બુઝાઈ તે શું ?

જા૦—પ્રમાણીક વીચાર તે એકે જે શખસને આએ દુનીઆને લગતી દોલતની વચારે આએપત દેખાય તે (શખસ) તે ચીજની ઉપર ઇચ્છા લેઈ જાય (એટલે તે ચીજ કરે)કે જેથી તે ચીનવતપુલ ઉપર પોહિંચે અને તેવું રવાંન દોજખમાં નહીં પોહિંચે.

સખાવત તે એકે તનનો ભાગ તનથી અને રવાંનનો ભાગ રવાંનથી નહીં રાખવો (એટલે જે કામથી તનને અને રવાંનને સુખ મલે તેમ કરવું.)

સચાઈ તે એકે પોતાના રવાન (ના ભલાં)ને સારૂ સચાઈથી અને વગર ફરેણે ચાલે.

અપ્રમાણીક વીચાર તે એકે જે આએ દુનીઆને મેહમાનીને લગતાં મકાંન તરીકે ગણે અને મીનોઈ દુનીઆને સંકટભરેલાં મકાંન તરીકે ગણે તે તે ચીજની ઇચ્છા રાખે કે જેથી સેવકે તેના બદનને નુકસાની થાય અને રવાનને સજ થાય.

બખીલાઈ તે એકે જે તનથી તનના ભાગને અને રવાનથી

રવાનના ભાગને પાછો રાખે છે. (એટલે તે કાંમ કે જનાથી તન અને રવાનને સુખ સંપાદન થતું હોય તે ન કરે.)

જુઠાઈ તે એકે તનને ઇચ્છમાં અને રવાનને ડગાઈમાં રાખે.”

પુરુષમેહેરનાં પંદનામાનાં ઉપલા સવાલ જવાબથી આપણને માર્ગ માર્ગ છે કે “હુમત હુજત અને હવર્શત” ઉપર અમલ કરવો એટલે એકે એક માણસે હમેશાં પોતાના વીચારને પ્રમાણીક રાખવા અને સચાઈ સંપાદન કરી સખાવત (પૈસા તેમજ વીચારની) અખત્યાર કરવી અને અપ્રમાણીક વીચાર જુઠાઈ અને બખીલાઈથી દૂર રહેવું.

એ સવાલ જવાબ ઉપરથી બીજાં એ માર્ગ માર્ગ છે કે જે માનસ “હુમત હુજત અને હવર્શત” અખત્યાર કરે છે તે માનસ સેવટે વધારે બખતાવર ગણાય છે, કારણ કે “હુમત હુજત અને હવર્શત” ના કાનુન ઉપર ચાલીઆથી ભલાઈ સંપાદન થાય છે, જે ભલાઈ પોતે યજ્ઞદતો તરીકે છે. યજ્ઞદાનાં એ તરીકા ઉપર ચાલ્યાથી એક માણસ હમેશા બીગુનાહ રહે છે અને બીગુનાહ રહેવું એ બખતાવરીની નીશાન છે.

પુરુષમેહેરનાં પહેલવી પંદનામાનાં ઉપલા ભાગ ઉપરથી “હુમત હુજત અને હવર્શત” એટલે શું તે આપણે જોયું. હવે ઇજ્જાને (હા. ૧૯)માં “હુમત હુજત અને હવર્શત” તે કેવી જાતનાં તેના જાણે આપણને દાખલા મલે છે. એ હા (૨. ૧૬)માં “અહુનવર” ને ત્રણ ભાગ વાતો કહ્યો છે, ત્યાં પુછવામાં આવે છે કે તેના ત્રણ ભાગ તે કીઆ ? તેનાં જવાબમાં કહેવામાં આવે છે કે “હુમત હુજત અને હવર્શત” એ અહુનવરનાં ત્રણ ભાગો છે. પછી એજ હામાં આગલ ચાલતાં (૨. ૧૯) પુછવામાં આવે છે કે હુમત (સારો વીચાર) તે શું ? હુજત (સારો શબ્દ) તે શું ? અને હવર્શત (સારું કામ) તે શું ? તેના જવાબમાં દાખલા આપી કહેવામાં આવે છે કે “હુમત” તે આગલ વધેલો અશોધનો વીચાર, હુજત તે માધરપેંત અને હવર્શત ને સ્તુતી પામેલી આગલ વધેલી

અશોધની પેદાયશ. એ જવાબોમાં આપેલા દાખલા ઉપરથી “હુમત હુજત અને હવરશત” તે શું તે સમજ પડે છે.

હવે જો કે એક માણસની નીતીની જાંદગીનો પાચો હુમત હુજત અને હવરશત ઉપર છે તોપણ વધારે ધીરજથી વીચાર કરતાં એ ત્રણેમાં હુમત (નેક વીચાર) મુખ્ય છે.

હુજત અને હવરશતનો આધાર ધણિક દરજ્જે બલકે સઘલે દરજ્જે “હુમત” ઉપર રહે છે. સારાં વચન અને સારાં કાંમ એ સારા વીચારનાંજ પરીનામ છે. જો વીચાર સારો હોય તો ઘણીક વાર વચન પણ સારાં જોાયરાએ અને કાંમ પણ સારાં નીવડે. અલખતે કેટલીક વાર એમ પણ બને છે કે એક માણસનો વીચાર ખુરો હોય છે પણ તે ખુરા વીચારનાં પરીનામ તરીકે તેનાથી જે કામ થાય છે અથવા વચન જોાયરાએ છે તે સારાં નીવડે છે. પણ એવા દાખલાઓ સાધારણ કાયદા કરતાં અપવાદ તરીકે વધારે હોય છે. જો વીચાર એક હોય અને તેનાં પરીનામ તરીકે તેવુંજ નહીં પણ દોઢ બીજું પરીનામ નીકળ્યું હોય, તો પણ તે કાંમનો દોશ ગુણ તપાસવા માટે આપણે તો અસલ વીચાર તરફ જોડું જોઈએ.

પહેલવી દીનકર્દની ૨૭) મી, બાબદમાં પણ તેનો લખનાર પવીત્ર વીચારને સઘલા ભલા વીચાર, ભલાં વચન અને ભલાં કાંમનું મુલ ગણે છે. એ કેતાબ પ્રમાણે એક માણસ જે સખુન બોલે તે ગમે તેટલા ભલા હોય અથવા તેનાં કાંમો ગમે તેટલાં નેક હોય પણ જો તેની અસલ નૈયત ભલી (હુમત) ન હોય તો તેના ભલાં વચનો અને કાંમથી જોઈતો સવાબ હાંસેલ થઈ શકતો નથી. એ કેતાબનો લખનાર (વા. રજુ પા. ૬૬) કહે છે કે “જેનો વીચાર દીન ઉપર ભલો ન હોય અને તે જબાને કરી ઘણુંએ પઢે, તથા કાંમની મારફતે ઘણુંએ કરી બતલાવે તો પણ તેથી (તેવું કાંમ) દીનની સરત પ્રમાણેનું નહીં ગણાય. વળી (માણસ) ચોતાની જબાને અને કરણીની મારફતે નાધલામાં નાધલા ગુનાહ

નેા પસ્તાવો કરે, અને તેનું મન જો માફી મેલવવાને લગતું નહીં હોય તો તે (આદમી પોતાના પાપનું) નીવારણ કરનાર નથી.” દીનકર્દના લખનારના ઉપલા ઉમદા વીચારો મહાનકવી શેકસ્પીઅરનાં નીચલા શબ્દોની આપણને યાદ આપે છે.

“My words fly above, my thoughts remain below
Words without thoughts never to heaven go.”

એજ ભાગમાં આગલ ચાલતાં કહે છે કે એક માણસની દરેક કરણી તેનાં હૃમત સાથે વલગેલી હોવી જોઈએ, નહીં તો મીનોઈ દુનીઆને લગતો બદલો તેને જેવી રીતે મલવો જોઈએ તેવી રીતે મલતો નથી. એટલે એક માણસનાં કામનો આધાર તેનાં વીચાર ઉપર રહે છે. નીચલી ટુંકી વારતા એ બાબત ખાલી રીતે સહમજબે છે.

“એક દીવસ એક બીક્કે એક ઘણી પાસે બીક્કા માગી. તે ઘણીએ પોતાનાં ગજવામાં હાથ ઘાલીએ, એવા વીચારથી કે તેમાંથી એક બે દોરીઆંનો ઢબુ કાઢાવી તે બીક્કને આપે. તેના ગજવામાં ઢબુ સાથે રૂપીઆ પણુ હોવાથી ઢબુને બદલે રૂપીઆ નીકળીએ. તેણે ઢબુ બાણીને તે રૂપીઆ પેલા બીક્કનાં હાથમાં મેલ્યો. હાથમાં મેલ્યા પછી જોય છે તો રૂપીઆ. તે જોઈને તે બોલ્યો “વારૂ ચાલ, રૂપીઆ તો રૂપીઆ, વધારે સવાબ લાગશે.” પેલો બીક્ક બોલ્યો કે “અલબત્તે તુંને સવાબતો લાગશે પણુ રૂપીઆ આપવાના ઇરાદાથીજ તુંએ ગજવામાં હાથ ઘાલી જો રૂપીઆ કાઢીએ હોતે ત્યારે જોડો સવાબ લાગતે તેટલો હાલ નહીં લાગશે. તારો વીચાર તો ફક્ત બે દોરીઆંનો ધર્મ કરવાનો હતો, પણુ દૈવજોગે મારાં નસીબે ગજવામાંથી રૂપીઆ નીકળ્યો.” એ વારતાની મતલબ એ છે કે આપણા કાંમનો અને તેથી થતાં પુન્યનો આધાર ઘણો ખરો આપણા નેક વીચાર ઉપર આપણી નેક નૈયત ઉપર રહે છે. જો વીચાર નેક હોય અને તેનું પરીનામ કદાચ કેટલાક સંજોગોને લીધે ખરાબ કાંમમાં પણુ આવે

તો ફીકર નહીં. પણ એક કાંમ ખુરી નૈયત યા ભુંડા વીચારથી કીધું હોય અને તેનું સેવક કોઈક સંજોગોને લીધે સાડ અને ભલુ આવે તો પણ તે કરનારને સવાખનો હમખેહેરો થતો નથી.

એક કાબેલ ન્યાયાચીસ પોતાનાં ઇનસાફમાં પણ એજ કાનુનનો ઉપયોગ કરે છે. એક ચોક્કસ કામ માટે શખસ ગુનેહગાર છે કે નહીં તે તપાસવા માટે તેની નૈયત (motives) ઉપર વધારે ધ્યાન આપે છે. ખુરા ઇરાદાથી કરેલું કાંમ તેની નજરમાં ઘાયું સીક્ષાને પાત્ર છે.

દાખલા તરીકે એવું ધારો કે એક માણસ આપઘાત કરવાના ઇરાદાથી પોતાનાં ગલાંમાં ફાંસી રહે પોતાને દારીથી ઉંચે ઠાંગ્યો એવા વીચારથી કે થોડાવારમાં તે મરી જશે. એવામાં તેનો એક દુશ્મન ત્યાં આવી લાગો કે જે તેનું ખુન કરવાને તલપી રહ્યો હતો. તે આવીને જાય છે તો પેલાએજ પોતાને હાથે ફાંસી ફીંકેલી કે આપઘાત કરે, પણ તેનામાં હજુર ઓવ હતો. પણ એમ ઠંગાઈ રહેવાથી તે રખેને ઓવતો રહે એવી ધાસ્તીથી તેનું માત જલદી લાવવા માટે તે તેનાં માથાં તરફ એક પીસ્ટોલ ફોકે છે કે તુરત તે મરી જાય. તે પીસ્ટોલની ગોલી તેનાં માથાને લાગવાને બદલે છટકી જઈ જે દારીથી પેલા ઠંગાઈ રહ્યો હતો તે દારીને લાગે છે, જેથી તે દારી તુટી જાય છે. તે જમીનપર પડે છે અને દારી ઢીલી થઈ જવાથી તે હુશીઆર થાય છે અને તેનો જન સલામત રહે છે. હવે આએ બાબદમાં તેનાં દુશ્મનની ખુરી ધારનાં (દુશ્મત)નું પરીણામ તો સારાં કામ (હવસ્ત)માં આવ્યું કારણ કે પેલા ઘણીનો જન બચ્યો. પણ તેથી તે દુશ્મને ઇનસાફની નજરે થોડો ગુનેહગાર થતો નથી. તેની ધારના તો પેલાનું ખુન કરવાની હતી. તેનું પરીણામ સાડ આવ્યું તેથી તે કાંઈ થોડો સીક્ષાને પાત્ર નથી. દીનકર્દનાં ઉપલા ભાગમાં પણ એવીજ રીતનો વીચાર જણાવી કહે છે કે “દુનીઆને લગતા ઇનસાફની અંદર

આએ દુનીઆના ન્યાયાધીસોએ તેવાં (દુશ્મત વાલાં) આદમી-ઓનાં બાલવા ઉપર (ભરૂંસો રાખી) ચુકાદો કરવો નહીં.”

એ ઉપરથી માલમ પડે છે કે આપણા વચન (ગવશની) અને કાંમો (કુનશની)નો આધાર પણ વીચાર (મનશની) ઉપર છે. મનશની સારી તો સૌ સારું, મનશની ભુંડી તો સૌ ભુંડું. આપણા “બોહુમન”નું તુરતનું પરીનામ “હુમત” છે જે “હુમત”થીજ આપણુ હુજત અને હવરશત ઓચરી અને કરી શકીએ છીએ. આપણાં “અકમન”નું તુરતનું પરીનામ ખુરા વીચાર છે જે ખુરા વીચારથીજ એક માણસ ખુરા સખુન ઓચરવાને અને ખુરા કાંમો કરવાને લલચાય છે.

એ તપાસ ઉપરથી ખોલતું હીસે છે કે જે કહેવામાં આવે છે કે જરથોશ્તી ધર્મની નીતીની ફીલસુફીનો પાચો “હુમત હુજત અને હવરશત” ઉપર છે તે તદ્દન વાજબી છે. એ કરતાં પણ વધારે આગલ વધી આપણુ કહીશું કે એ સઘલાંનો મુલ પાચો અને મુલ આધાર એક માણસનાં હુમત (નેક મનશની) ઉપર છે. જો એક માણસ હમેશાં નેક વીચારનેજ સંધેરે અને ખુરા વીચારને દુર કરે અને પછી તેવા નેક વીચારનેજ આધીન થઈ વચનો ઓચરે અને કાંમો કરે તો આએ ખાફી દુનીઆના ખોલેલા અને વીચીત્ર.” દર્યામાંથી પોતાની જાંદગીની કીશ્તીને ખચીત સલામતી સાથે હાંકી જાય.

હવે જરથોશ્તી ધર્મે જેમ એક માણસની નીતીની જાંદગીનો પાચો તેનાં હુમત હુજત અને હવરશત ઉપર રચ્યો છે તેમ એઓ માટે વધતો ઓછો બદલો પણ ફરમાવ્યો છે. આપણે સાધારણ રીતે કહીએ છીએ “કરને જો” આએ દુનીઆમાં છે. એ કેટલેક દરજ્જે ખરું છે. ઘણાં માણસ પોતાની કરણીનાં ફલો આએ દુનીઆમાં એક યા બીજે રૂપે થોડાંકે ઘણાં ચાખે છે ખરાં, પણ આપણને કેટલાક દાખલા એવા મળે છે કે જેમાં માણસો એવાં ફલો નથી ચાખતાં. એક નેક વીચાર, વચન અને કરણીની

હંદગી ગુજરનાર માણસ આએ ખાકી દુનીઆમાં કેટલીક વાર એ ત્રણેનો બદલો નથી ચાખતા, બલકે કેટલીક વાર તેઓ આપણી સનમુખ દુખ ભોગવતા નજરે પડે છે. વળી કેટલીક વાર કેટલાક પાપીઓ જેઓએ પોતાની હંદગીનો મોટો ભાગ પુરા વીચારે, પુરાં વચનો અને પુરાં કાંમોમાં ગુજર્યો હોય છે તેઓને આપણુ તેઓની લાયક સજાએ પેહોંચેલા નથી જોતા. પણ ત્યારે આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે આએ કાણુભંગુર દુનીઆની હંદગી આપણી ખરી હંદગીની ઢારીનો ફક્ત એક થોડો ભાગ છે. વીદવાનો કહે છે તે ખરું છે કે આપણુ આએ દુનીઆમાં ફક્ત મુસાફર છીએ. આપણી આખી સીલસીલાખંદ હંદગીનો ફક્ત થોડો ભાગ આપણુ આએ દુનીઆમાં ગુજરવા આવીએ છીએ. જેમ આપણી આએ દુનીઆની હંદગીનો ભાગ આપણુ જુદાં જુદાં દેશો યા શહેરોમાં થોડો વખત ગુજર્યો છીએ તેમ આપણી આખી ખરેખરી હંદગીનો ફક્ત થોડો ભાગ આએ દુનીઆમાં મુસાફર તરીકે ગુજર્યો છીએ. એટલે આએ પલવારની દુનીઆની હંદગી ગુજર્યા પછી બીજી ભવીષની હંદગી ગુજરનાર છેઈએ, કે જે ભવીષની હંદગીમાં એક માણસે આએ દુનીઆમાં જે સારા વીચારે, વચનો અને કામો યા પુરા વીચારે વચનો અને કાંમો, વીચાર્યા, ચોચ્યાં અને કર્યા હશે તેનો બદલો યા સજા મલશે.

પેહેલવી દાદેસ્તાને દીની (પુરસેશ પાંચમી)માં એ બાએ સવાલ કરવામાં આવે છે કે આએ દુનીઆમાં એક ભુંડા આદમી કરતાં ભલા આદમી ઉપર શું કારણસર વધારે જફા આવી પડે છે. એનાં જવાબમાં કહેવામાં આવે છે કે ભલાંઓએ આએ દુનીઆમાં જે સંકટ વેઠ્યું હશે તેનો બદલો તેઓને પેલી જહાંનમાં ખચીત મલશે, અને ભુંડાઓએ પોતાની ભુંડાઈ છતાં આએ જહાંનમાં જે કાંઈ ખુશી યા સુખ જોયું હશે તે જે ગમી અને દુખ તેઓને હવે પછી ખમવું પડશે તેની સાથ સરખાવતાં ફક્ત પલવારનું અને થોડા વખતનું જ ગણાશે.

એ ઉપરથી ત્યારે સવાલ ઉઠે છે કે જરથોસ્તી ધર્મ ભવીષની જીંદગી માને છે કે નહીં ? આપણાં એકરાર નામામાં ભણુનાર એ બાએ જો કે ખોલ્લા નહીં તો પણ આડકતરા એકરારે પુરતા કરે છે. અવસ્તાનાં બીજાં ઘણાંક ભાગો ઉપરથી ખોલ્લું માલમ પડે છે કે જરથોસ્તી ધર્મ ભવીષની જીંદગી માને છે. જો એ ધર્મ ભવીષની જીંદગી નહીં માનતો હોયતો હુમત હુખત અને હવરશતના પાયા ઉપર ઉઠાવેલી નીતીની જીંદગીની ખુલંદ ઇમારત તુરત એઠે આવે. પણ એમ નથી. આપણાં ધર્મ પુસ્તકો અને તેમાં ખુદ ગાથાનાં લખાનો ભવીષની જીંદગી અને રૂહનું અમર્ગપણું માને છે. એના ટેકામાં આપણા હાથખત નુસ્કની બીજ અને ત્રીજ પરગરદો તરફ વીસ્તારપયસ્તના બાબ આડમાં તરફ^૧ અને વંદીદાદ (૧૯ ફ. ૨૭ થી ૩૨) તરફ અને પેહેલવી વીરાફ નામા (બાબ ૪) અને મીનોખેરદ (બાબ ૨) તરફ નીસાંન કરી શું. એ પ્રમાણે ત્યારે, જરથોસ્તી ધર્મ, ભવીષની જીંદગીની હસ્તી માની, આએ દુનીઆનાં આપરા નેક વીચારો વચ્ચનો અને કામોનાં બદલા તરીકેની ખેહેશતની, અને ખુરા વીચારો વચ્ચન અને કાંમની સજ તરીકે દાજખની, હસ્તી માને છે.

ખેહેશતને અવસ્તામાં ‘વહીશતઅહુ’ એટલે સૌથી સરસ મકાંન કહે છે. એ શબ્દનાં “વહીશત” ઉપરથી પાછલથી ફારસીમાં ખેહેશત શબ્દ થયો છે. દાજખને અવસ્તામાં એથી ઉલટું ‘અચીશત અહુ’ એટલે સૌથી ખરાબ મકાંન કહે છે. એને વળી દુઝડાહ પણ કહે છે, જે ઉપરથી ફારસીમાં દુજખ થયો છે.

એ ઉપરથી ત્યારે માલમ પડે છે કે જરથોસ્તે પોતાની નીતીની ફીલસુફીનો પાચો હુમત હુખત અને હવરશત ઉપર રચી એવું શીખવ્યું છે કે તેનો બદલો ભવીષની જીંદગીમાં ખેહેશત પામ્યાથી મત્તે છે અને તેથી ઉલટાં કામોની સજ દાજખ પામ્યાથી મત્તે છે. “વીસ્પ હુમત”ના આગલ ટાંકેલા ફકરા ઉપરથી એ

ખોલ્લું દીસે છે, કારણ કે ત્યાં ભણનાર ખોલ્લું કહે છે કે “તમામ ભલા વીચારો ભલાં વચનો અને ભલાં કામો બેહેશ્ત તરફ લેઈ જાય છે” અને “તમામ ભુંડા વીચાર, ભુંડાં વચન અને ભુંડાં કામ દાજખ તરફ લેઈ જાય છે.

આપણામાં કેહેવત છે કે “કરણી તેવી પાર ઉતરની.” એ કેહેવતનો કાનુન જરયોરતી ધર્મની નીતીની ફીલસુફીને સંપૂર્ણ રીતે લાગુ થઈ શકે છે. એ કેહેવત બીઆંનમાં લેતાં ફક્ત એટલું આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે એમાં વપડાએલા “કરણી” શબ્દને તેનાં “કામ” એવા સાંકડા અર્થમાં આપણે નહીં લેવો પણ મનશની ગવશની અને કુનશની ના સામઘ અર્થમાં લેવો, કારણ કે આપણે આગલ જોયું કે ફક્ત એક માણસનાં કામ ઉપરથીજ તેની નીતીની જાહેરી વિધે વીચાર સમપૂર્ણ રીતે બાંધાઈ શકાય નહીં. આપણે જોયું કે એક માણસનો હેતુ પુરો હોય પણ તે પુરો હેતુ પારપાડવા માટે તેને જે માર્ગ અપત્યાર કર્યો હોય તેનું પરીનામ કદાચ સાફ આવે, એટલા માટે તેનાં કામ ઉપરથીજ તેને વિધેનો સમપૂર્ણ વીચાર આપણુ બાંધી શકીએ નહીં. અલબત્તે એક માણસનો હેતુ (મનશની) શું છે તે ઘાયું કરીને આપણે તેની કરણી ઉપરથીજ કેઈ શક્યે છીએ, બાકી તેનો ખરો હેતુ પારખવો આપણે માટે એક મુશ્કેલ કામ છે. એટલા માટેજ “કરણી” ને એક માણસની “પાર ઉતરણી” ગણી છે. “કરણી” શબ્દને તેના ઉપલા ખોહલા અર્થમાં લીધાથી એ કેહેવતનો કાનુન આપણા ધર્મ માટે તદ્દન ખરો છે.

એ કરણીને મલતો શબ્દ જે આપણા અવસ્તામાં વપડાએ છે તે દ્યેન છે. એને મલતો પહેલવીમાં વપડાતો શબ્દ ‘દીન’ અને ‘કુનશને’ છે, જેમાનો પાછલો “કરણી” ને બરાબર મલતો આવે છે. ફારસી રવાયતોમાં એને મલતો શબ્દ ‘કેરદાર’ આવેછે.

હવે એક માણસનો બેહેશ્તમાં જવાનો આધાર તેનાં હુમત હુખત અને હવરશ્ત ઉપર રહે છે અને તેનો દાજખમાં જવાનો

આધાર તેનાં દુશ્મત દુઝુખત અને દુઝવરશત ઉપર રહે છે. ટુકમાં બોલીએ તો એક માણસનો બેહેશત યા દોઝખ પામવાનો આધાર તેની “કુનશની” ઉપર તેની “કેરદાર” ઉપર તેની “કરણી” ઉપર રહે છે, એમ આપણા ધર્મની અવસ્તાની તેમજ પેહેલવી ચોપડીમાં ઘણેક ઠેકાણે લખેલું છે.

એક માણસે આએ ફાંની જોહાંનમાં નેક યા ધુરા વીચાર વચનો અને કાંમો અખત્યાર કર્યાં હોય તેનાં પ્રમાણમાં તેનાં મરણ બાદ તેનાં રવાંનની શી વ્યવસ્થા થાય છે તે હાદોખતનુશ્કનાં બીજા અને ત્રીજા બાબમાં આપેલી થોડીક હકીકત ઉપરથી ખોલું માલમ પડે છે. એજ બાબદ વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમાં (ફ. ૨૭ થી ૩૨) પેહેલવી વીરાફનામા (બાબ ૪ ફ. ૮ થી ૩૫)માં, મીનોખેરદ (બાબ ૨ ફ. ૧૨૩ થી ૧૫૧) અને વીશ્તાસ્પ નુશ્ક (બાબ ૮ ફ. ૫૩-૬૪)માં આવી છે. એ સઘલી કેતાબોમાં એ બાબદ ઘણીખરી એક સરખી છે.

એ કેતાબો પ્રમાણે એક માણસના મરણ બાદ તેનું ૩૬ ત્રણ દીવસ અને ત્રણ રાત સુધી આએ ફાંની ફનીઆની હદમાં રહે છે. જ્યાં તે મરનારની છેલી આરાંમગાહ હોય છે ત્યાં તે ૩૬ એટલો વખત ભટકે છે. જો તે રવાંન એક ભલા અને અશો માણસનું હોય છે કે જેણે આએ ફનીઆમા હુમત હુખત અને હવરશત અખત્યાર કર્યા હોય તો તે રવાંન ગાથાનાં નીચલા શબ્દો (હાં. ૪૩ ફ. ૧) આચરે છે કે “ઉષ્ટા અહમાઈ યહમાઈ ઉષ્ટા કહમાઈચીત” એટલે “સુખ તેને છે કે જેને માટે (અહુરમજ્દ તરફથી) સુખ છે.” “જો તે રવાંન એક પાપી માણસનું હોય કે જેણે દુશ્મત દુઝુખત અને દુઝવરશત અખત્યાર કર્યા હોય તો તે રવાંન તે મરનારનાં શરીર આગલ બેસી ગાથાના આએ શબ્દો (હાં. ૪૬ ફ. ૧) લખે છે કે “કામ નેમોઈઝામ કુઆ નેમો અચેની ?” એટલે “હું કેઈ જગાએ ફરું અને કેઈ તરફ જઈ ?” ત્રીજી રાતની સેવટે બામદાદને વખતે મરનારનું રવાંન આએ હાડમંદ

દુનીઆની સેવટની હદ ઉપર આવી ઉમું રહે છે કે જે હદ અને મીનોઈ બેહેશ્તી જેહાંન વચ્ચે ચીનવત નામનો પુલ છે. અહીં તે માણસની સામે તેની ફેરદાર એટલે તેની કરણી એક સ્ત્રીના રૂપમાં આવી ઉભી રહે છે. હવે જો તે રવાંન અશો માણસનું હોય છે તો તેની ફેરદાર એક એવી સ્ત્રીનાં રૂપમાં તેની સનમુખ આવે છે કે જે સ્ત્રી દીનકદ (ખાખદ ૭૫)ના લખનારનાં શબ્દોમાં “સારા ચેહેરાવાલી, સીંગારેલા શરીરવાલી, જવાન છોકરીના તનવાલી અને કનીઆનાં નામવાલી,” વંદીદાદનાં (૧૯ ફ. ૩૦) લખનારનાં શબ્દોમાં “સોહામનાં ઘાટવાલી, મજબુત, ખુબ સુરત, અકલવાલી, ફરખે, કરાંમતવાલી અને હુનરવાલી ” અને હાલખત નુસ્કના (અવસ્તા ફ. ૯. પેહેલવી ૨. ફ. ૨૨) લખનારનાં શબ્દોમાં “સુંદર, સફેદ હાથવાલી, જોરાવર, ખુબ સુરત, દેલાવર કદવાલી ઉંચી, ફરાખ છાતીવાલી, સરવનાં ઝાહાડ જેવી સીંઘી, બહી રોશન ચેહેરાવાલી અને પંદર વર્ષની ઉમ્મરની” હોય છે. જો તે રવાંન એક પાપી માણસનું હોય છે તો તે ફેરદાર એક એવી સ્ત્રીના રૂપમાં આવે છે કે જે સ્ત્રી, પુરી, કદરૂપી, બીહામની વેશીઆના તરીકાવાલી હોય છે. અશો માણસનાં રવાંનનાં સવાલના જવાબમાં તેની ખુબસુરત સ્ત્રીરૂપી ફેરદાર તેને જવાબ દે છે^૧ કેહું તારી “હુમન, હવચ અને હુબકયઆથન છું” એટલે “તારા નેક વીચારો વચનો અને કાંમોનું રૂપ છે.” દરવંદ (પાપી) માણસનાં રવાંનનાં સવાલનાં જવાબમાં તેની કદરૂપી ફેરદાર તેને જવાબ દે છે^૨ કે “અએ પુરી મનશની પુરી ગવસની અને પુરી કુનશનીનાં શખ્સ ! હું તારી બદ કરણી છું.”

હવે ત્રીજી બામદાદે આએ દુનીઆની હદની સેવટે આવ્યા પછી તે રવાંન જો અશો માનસનું હોય છે તો તે ચીનવદ પુલ પસાર કરી જાય છે. એટલે જો તે રવાંન એક એવા શખ્સનું

૧ અવસ્તા હાલોદખત નુસ્ક ફ. ૧૧ પેહેલવી ૫૨. ૨ ફ. ૨૫.
૨ વી. નામું બાબ ૧૭ ૫. ૧૪.

હોય કે જેનાં આંખે જેહાંનનાં નેક વીચારો વચ્ચે અને કાંમો, તેના ખુરા વીચારો વચ્ચે અને કાંમો કરતાં એક રતીભાર પણ વધારે હોય છે તો તે પુલ પસાર કરવાને શક્તીવાન થાય છે. પણ જો તે એક એવા શખસનું હોય છે કે જેના ખુરા વીચારો, વચ્ચે અને કાંમો તેનાં ભલા વીચારો વચ્ચે અને કાંમો કરતાં વધારે હોય છે તો તે પુલ ગુજર થવાને શક્તીવાન થવું નથી પણ ત્યાંથી નીચે દોઝખમાં જાય છે.

એ પ્રમાણે ત્યારે એક માણસ આંખે દુનીઆનાં પોતાનાં હુમત હુખત અને હવરશતનો બદલો ખેલેશતમાં અને ફરમત દુ-હુખત અને દુઝવરશતની સજા દોઝખમાં પામે છે.

જરથોસ્તી ધર્મનાં નીતીશાસ્ત્રની જે તપાસ આપણે પુરી કરી તેનું ત્યારે સારાંશ એ છે કે આપણુ માણસ જાતની ફરજ છે કે અદુરમજદની બે શક્તીઓમાંથી સ્પેન્ટામીનોની વૃદ્ધી કરનારી શક્તી પ્રમાણે ચાલવું, અને તેમ કરવામાટે આપણને લાજેમ છે કે આપણા વોહુમનનાં આંકોશ તરફ આપણે રહેવું કે જે વોહુમન આપણને હુમત હુખત અને હવરશતનો માર્ગ અ-ખત્યાર કરવા ફરમાવે છે. એ માર્ગ અખત્યાર કર્યાથી આપણે આપણી ભવીષની જીંદગીમાં ખેલેશતને દવાર જઈ પોહોચીએ છીએ. અલબત્તે વોહુમનનાં આંકોશને તાબે થઈ “હુમત હુખત અને હવરશત”ના માર્ગે આંખે દુનીઆમાં ચાલવું મુશકેલ છે, પણ એ મુશકેલ રસ્તો પસાર કરી જે મકાંને આપણુ પોહોચીશું તે હમેશગીનું શેશન અને પુરતા સુખવાલું સૌથી સરસ મકાં છે. અલબત્તે અકમનની રહેબરી તરફ પકડેલો ફરમત દુહુખત અને દુઝવરશતનો રસ્તો ધણી સેહેતો અને આસાન લાગશે પણ તે માર્ગે જે મકાંને તમે પોહોચશો તે મકાં “હમેશગીનાં અંધકાર અને દુખવાલું સૌથી ખુર્ મકાં” છે. ત્યારે આપણે શું પસંદ કરવું જોઈએ, આંખે પલવારની દુનીઆમાં મલતી મુશકેલી પછી પ્રાપ્ત થવું જાણવું સુખ કે આંખે

સાણભંગુર દુનીઆની થોડીક મજાહ અને સુખ બાદ મલતુ જાયું-
કનું દુખ ? ખચીત એક ઠાહચો માણસ પેહેલાનેજ પસંદ કરશે.
આએ ક્ષત્રી દુનીઆનાં દર્યાવમાં તમારી જીંદગીનાં વહાણુને જો
તમે વોહુમન સુકાંનીને સોંપશે તો તે તેને હુમત હુજત અને
હવરશતનાં બર દર્યાનાં મુશકેલ માર્ગે લેઈ જશે ખરો પણ તે
તમારાં વહાણુને એક સલાંમત ખારાંમાં દાખેલ કરશે કે જ્યાં
તમે તમારી મંજલનાં નફા તોડાનો હીસાખ શુખ રૂઈ સાથ અને
હસતે ચેહેરે આપશે. પણ અગર જો તમે તમારી જીંદગીનાં વહાં-
ણુને અકમન સુકાંનીને સોંપશે તો તે તેને દુશમત દુઝુજત
અને દુઝવરશતનાં કીનારાનાં આશાન માર્ગે લેઈ જશે ખરો
પણ તે તમારાં વહાંણુને ખડકો પર ભાંજ નાખશે. તમારી જીંદ-
ગીની ગાડી જો તમે વોહુમન ચાખુક સવારને સોંપશે તો આએ
દુનીઆઈ મોહોહલામાં નડતી હજારો લોભ લાલચો અને હવસોની
ભીડમાંથી તે સલાંમત હાંકી જશે; જો અકમનને સોંપશે તો એ
ભીડમાંની કોઈક સાથ ગાડીનું ચક્ર ભેરવી નાખી તમાને તુકસાંન
કરશે. તમારાં “વોહુમન”ને આપીન થઈ “હુમત હુજત અને
હવરશત” મારફતે આએ દુનીઆમાં રાજ ચલાવશે તો તમે પોતે
“એક આપઅખત્યાર પાદશાહ” તરીકે રાજ કરશો અને સેવટે પણ
સ્વતાંત્ર રેહશો. પણ “અકમન”ની રેહખરી તમે “દુશમત દુઝુ-
જત અને દુઝવરશત” મારફતે રાજ કરશો, તો થોડોક વાર એક
જીલમગાર પાદશાહ તરીકે જાહો જલાલીથી રાજ કરશો પણ
આખેરે તમે પોતે ગોલામ થઈ પડશો. મોઢાં શેહરો અને કીલા-
ઓજ જીતવામાં બહાદુરી નથી, પણ પોતાની મનશની ગવરાની અને
કુનશની પર કાબુ ચલાવવામાં પણ બાહાદુરી છે.

હવે આપણે આપણાં એકરાર નામાંનાં મુખ્ય અને અગ-
તનાં ભાગોની તપાસ તમામ કરી રહ્યા. આપણી જરયાશતી
દીનનું ધર્મ શાસ્ત્ર શું છે અને તેમાં શીખવેલી વીચાર નશીલ
અને નીતીની ફીલસુફી શું છે તે આપણે જોયું.

હવે આપણે આપણાં એકરાર નામાનાં ચોથા ભાગ ઉપર આવીએ જેમાં ભાણુનાર પોતાનો તરીકો અને એતેકાદ જાહેર કરે છે તે કહે છે કે “જેવી રીતનાં પાણી ઝાડ પાંન અને ગોસ-પંદા છે તેવી રીતનો હું થાઈશ.” એની મતલબ એ છે કે આપણી પૃથ્વીની સપાટી ઉપર જે અગણીત પેદાયશો આપણા કાયદાને માટે ધ્વિરે પેદા કરી છે, તે પેદાયશોમાં પાણી વનસ્પતી અને ગોસપંદા શ્રેષ્ઠ છે. તેઓ આપણુ માણસ જાતને અત્યંત ઉપ-ચોગી છે. આપણાં ઉંચરભાવનો આધાર મુખ્ય કરીને એ ત્રણ ચીજો ઉપર છે. એ ઉપરથી ત્યારે ભાણુનાર કહે છે કે “જેવી રીતનાં એ ત્રણે છે તેવી રીતનો હું થાઈશ, એટલે કે જેમ એ ત્રણે ચીજો માણસ જાતને અત્યંત ફાયદો કરનારી છે તેમ હું પણ મારા મનુષ જાત ભાષ્યંદાને ઉપચોગી થવાની કોસેશ કરીશ.”

વળી એજ ભાગમાં ભાણુનાર એકરાર કરે છે કે જેવી રીતનો અહુરમજ્દ છે તેવી રીતનો હું થઈશ, એટલે કે હું અ-હુરમજ્દનાં તરીકા પ્રમાણે ચાલીશ. એજ એકરાર આપણા એક-રારનામાનાં પહેલા ભાગમાં કરેલો છે, જે ભાગ આપણુ દરરોજ આપણી સાધારણ બંદગીમાં નીચે પ્રમાણે ભણી એકરાર કરીએ છીએ કે “ફવરાને મજ્બસ્તો જરથુશ્ત્રશ વી-દ્યોવો અહુરત્ક-એષો” એટલે કે “જરથોશ્તી માજ્દયશની તરીકે દેવોના તરી-કાથી દુર રહેનાર અને અહુરમંજ્દના તરીકા પ્રમાણે ચાલનારો થવાને હું કબુલ થાઉં છું.”

હવે આપણાં એકરાર નામાનાં એ ભાગમાં અહુરમજ્દ, જરથોશ્ત, શાહ ગુસ્તાસ્પ, જમાસ્પ અને ફરશોસ્તર અને બીજા કોઈ પણ ફાયદો કરનારા (સંબોધ્યન્તો) ના નામો એક પછી એક આવે છે તે તપાસવાનું અગત્યું છે.

પહેલાં તો ભાણુનાર અહુરમજ્દ પછી જરથોશ્તનું નામ દેછે કે “જે તરીકાનો અહુરમજ્દ હતો અને જે તરીકાનો જર-થોસ્ત હતો તે તરીકાનો હું છું.” હવે જરથોશ્તનો જે તરીકો

હતો તેજ અહુરમજ્દનો હતો એમ અવસ્તાનાં ઘણાંક ભાગો ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે જરથોસ્તે જે દુનીઆનાં લોકોને શીખવ્યું તે પોતે અહુરમજ્દથી શીખીનેજ શીખવ્યું હતું તેથી તેનો તરીકો તે “અહુરત્કએષ”જ હતો. અહુનવદ ગાથાનો પહેલોજ હા (ઈ. હા. ૨૮) એ બાબેની ગવાહી આપે છે. એ હા (૩. ૨) પ્રમાણે પહેલાં જરથોસ્તે અહુરમજ્દથી વોહુમન ભલાંમનની બખ્શોશ ઇછી એવી મતલબે કે (૩. ૩) બહુમન અથવા ભલાંમન મારફતે તે ખુદ અહુરમજ્દને મલે. બીજા શબ્દોમાં બોલીએ તો તેણે બોધ પાસે એકું ઇછ્યું કે “આ બોધ તું મારા વીચારોને એવા ભલા અને નેક કર કે આજે ક્ષાત્રી દુનીઆને થોડોવાર વીસરીજઈને તારા તારા અને તારા વીચારોમાંજ હું ગુમ થાઉ અને ખુદ તારી સાથેજ ગોફતેગુમાં દાખેલ થાઉ.” હવે એજ હા પ્રમાણે ખુદ બોધ સાથે મોલાકાત કરવાની જરથોસ્તની મતલબ એ કે તે ખુદ મહાજ્ઞાની મુળથીજ આજે ક્ષાત્રી અને પેલીમીનોઈ જેહાંનની હકીકતો વિષે વાકેફગારી મેલવે. એજ હા (૩. ૧૨) પ્રમાણે પવીત્રાઈ અને ભલુ મન હમેશાને હમેશા સુધી સાચવી રાખવાનો એકરાર કરી જરથોસ્ત અહુરમજ્દને બોલતા શબ્દોમાં અર્જ ગુજરે છે કે “તું પોતે તારે મોહોડે મને આજે દુનીઆની પેદાયશ વિષે શીખાડ.”

ઇજશનેના એ હા ઉપરથી બોલ્યું માલમ પડે છે કે જરથોસ્તે પોતાનાં ધર્મ વિષેની વાકેફી, પોતાની પવીત્રાઈ અને પોતાના ભલા મન મારફતે, ખુદ અહુરમજ્દ પાસેથી મેલવી હતી. એટલા માટે તેણે દુનીઆનાં લોકોને જે તરીકો જાહેર કીધો હતો તે “અહુરત્કએષ” એટલે ખુદ અહુરમજ્દને! તરીકો હતો.

વલી જરથોસ્ત પોતે પોતાનાં નામાંકીત ભાષાણુ (ઈ. હા. ૪૫ ૩. ૩)માં પોતાના નજદીક અને દુરથી આવેલા સાંભલનારાઓને કહે છે કે “જે મહાજ્ઞાની મજ્દએ મને કહ્યું છે તે હું તમોને કહું છું.” એ ભાષણુમાં તે વારંવાર એ ભાર મુકીને કહે છે કે

“જે કાંઈ અહુરમજ્દે મને કહ્યું છે તે હું તમોને કહી સંભલાઉં છું.”

વળી ઇજશને અને વંદીદાદમાં ઘણું ઠેકાણું જ્યાં કેટલાંક ફરમાનો આપ્યાં છે અથવા કેટલીક બીનાં જાણાવી છે ત્યાં તે ફરમાનો અથવા બીના જરથોસ્ત અને અહુરમજ્દ વચ્ચેની વાતનાં પરીનામાં હોય એમ જાણાવ્યાં છે. ત્યાં હમેશાં “પેરેસત જરથુસ્ત્રો” અને “આઅત પ્રઆત અહુરમજ્દાઓ” એટલે પુછ્યું જરથોસ્તે અને જવાબ દીધો અહુરમજ્દે એવાં વાક્યો આવે છે.

બીજું આપણી બાબદવાલા હા (૩. ૫ ને ૬)માં જ્યાં એ એકરારનામું ભણનાર દેવોને ધીક્કારી કહાડવાની કબુલાત આપે છે ત્યાં બોલ્યું કહે છે “સઘલા સવાલ જવાબમાં અને સઘલી મુલાકાતોમાં હારમજ્દે અને જરથોસ્તે એક બીજા સાથે વાતચીત કરી હતી.”

એ સઘલી તપાસ ઉપરથી જરથોસ્તે આએ દુનીઆમાં જાહેર કરેલી દીન “અહુર ત્કએષ તરીકે શું કારણુમર બોલાયલી છે તે સહમજ પડે છે. એક યજ્ઞાંતની સ્મારણ અને સ્તુતી, સેતાયશ અને જેબાયશ નેમાજ અને નેયાયશમાં મશગુલ થઈ, સપુર્ણ પવીત્રાઈ અખત્યાર કરી તે પોતાનાં ભલાં મન મારફતે આએ ખાકી અને પેલી મીનોઈ જેહાંતનો વીચાર કરવા લાગો. એવા વીચાર કરતો કરતો તે ખુદ પોતાનાં અને કુલ ખલક-તાનાં પેદા કરનારની યાદમાં ગુમ થાયો એટલે ગોયા ખુદ તેની સાથેજ વાત ચીતમાં પડ્યો હતો અને તે વાત ચીતનાં પરીનામ તરીકે પોતાની નવી દીન જાહેર પાડી હતી. એ કારણુને લીધે ત્યારે જે તરીકાનો અહુરમજ્દ હતો તેજ તરીકાનો જરથોસ્ત હતો એમ આપણા તપાસવાલા ભાગ ઉપરથી માલમ પડે છે.

હવે જરથોસ્ત પછી “કએ વીસ્તાસ્પ” (ગુસ્તાસ્પ)નું નામ આવે છે કે “જે તરીકાનો કએ ગુસ્તાસ્પ હતો તેજ તરીકાનો હું છું” આપણે શરૂઆતમાં જોયું તેમ કએગુસ્તાસ્પ આપણાં પેગમબરનાં પહેલા શાગેરદામાંના એક હતો. ફરવરદીનયશ્ત (૩.૯૬)

પ્રમાણે તે જરથોશ્તનો વીસમો શાગોદૃ હતો. આવાં યસ્ત (ફ. ૧૦૪) પ્રમાણે જરથોશ્તે આવાંયજદ આગલ હોમ બરશમ વીગેરેની ક્રીયા કરી અરજ ગુજરી કે તે કઞ્ચેગુશ્તારૂપને પોતાની નવી દીન સહમજવાને ફતેહ પામે. આવાં અર્દવીશુરે (ફ. ૧૦૫) તેની અરજ બહાલ રાખી અને જરથોશ્ત ગુશ્તારૂપને દીન સહમજવામાં ફતેહ પામ્યો, અને ગુસ્તારૂપ તેનો શાગોદૃ થયો. શાહ ગુશ્તારૂપ એનો શાગોદૃ થઈ બેસી રહ્યો ન હતો પણ પોતાના તન મનની મદદથી તે જરથોશ્તી દીનનો પ્રસાર કરવામાં સર્વેથી પહેલો હતો. ઈજશનેનાં ૪૬ માં હા (ફ. ૧૪)માં જરથોશ્ત કઞ્ચે ગુસ્તારૂપની એ મદદ પોતાને મોહડે સવીકારે છે. ગુસ્તારૂપે જરથોશ્તી દીન ફલાવામાં કરેલી એ મદદ કેવી પ્રકારની હતી તે ફરવરદીન યસ્ત (ફ. ૯૯) ઉપરથી માલમ પડે છે. ત્યાં જે વિશેષનો સરોશને વારેઘડીએ લગાડવામાં આવ્યાં છે તે વિશેષનો “તખમહે તતુ” માથે દર્શી દ્રઝોશ આહુધયિહ” કઞ્ચે ગુશ્તારૂપને લગાડી તેની ફવશીને આરાધતાં કહે છે કે “જેણે હથીઆર વડે સમ્યાઈ માટે રસ્તો ખોલ્યો કર્યો અને જે જરથોશ્તી અહુરમજદી દીનની બાબત અને બચાવનાર તરીકે કબુલ થયો.” એમ કબુલ થઈને પોતાનાં બાબતનાં જોરે જરથોશ્તી દીન માટે તેણે શું કર્યું તે આવાં યજ્ઞ (ફ. ૧૦૮) ઉપરથી માલમ પડે છે. એ યસ્ત પ્રમાણે ગુશ્તારૂપે આવાં અર્દવીશુર પાસે દુવા ચાહી કે તે બુરા દઝેવયસ્ન અરજરૂપને મારે. આવાંયજદે તેની એ બલી મોરાદ પાર પાડી. અરજરૂપ નવી જરથોશ્તી દીનનો એક બદખાહ ફુશમન હતો તેટલા માટે ગુશ્તારૂપને તેની સાથે લડાઈ કરવાની ફરજ પડી હતી. એ લડાઈમાં તે ફતેહ પામ્યો હતો. એ જેમ આવાંયસ્ત (ફ. ૧૧૦) ઉપરથી તેમજ શાહનામાં ઉપરથી માલમ પડે છે. ફીરદોશી પણ કહે છે કે શાહગુસ્તારૂપને ચીનનાં ખાકાંન^૧ સાથે લડાઈ કરવી પડી હતી

૧ જેમ ખેદીવ, સુલતાંન, રાવ વીગેરે જુદા જુદા દેશના રાજાઓનો એલકાબ છે તેમ એ ચીનનાં અસલી પાદશાહોનો એલકાબ હતો.

જે લઠાઈમાં તે ફતેહ પામ્યો હતો. આપણા બરહક પેઝમબરનુ મરણ એજ અરજસ્પનાં “તુર બરા તુર” નામનાં એક સરદારને હાથે નીપજ્યું હતું. ગોશ યસ્ત (ફ. ૨૯-૩૧) પ્રમાણે અરજસ્પ સીવાય બીજા પણ દએવયસ્ની પાદશાહો હતા જેઓ સાથે કએ ગુસ્તાસ્પને લઠાઈઓ કરવી પડી હતી પણ જેઓના નામો ફીરદાશી આપતો નથી. એ યસ્ત પ્રમાણે ગુસ્તાસ્પ પાદશાહ “દ્રવાશ્પ” પાસેથી કેટલાક દએવયસ્નેને હાંકી કાઢાડવાને અરજ ગુજરે છે. એ દએવયસ્નેનાનો નામો શું તે ચોકસ કરવું મુશકેલ દીસે છે, કારણ કે કેટલાંક નામો ખરેખરા દએવયસ્નેનાના નામો છે યા ખૂબથક વિષેસના છે તે ચોકસ કરવું મુશકેલ છે. ડાકટર સ્પીગલ શેઠ ખ. ૩. કામા અને યશત બા માએનીનાં કર્તા વાછા મેહરજીરાના એ સઘલાઓ એ નામો મુકરર કરવામાં બુદ્ધ પડેછે.

કએ ગુસ્તાસ્પ પછી આપણી તપાસવાલા ભાગમાં ફરશોસ્તર અને જમાસ્પનાં નામો આવે છે. શાહ ગુસ્તાસ્પ જરથોસ્તને તેની નવી દીન ફેલાવાનાં કાંમમાં પોતાનાં તન અને ધનથી ઉપયોગી થઈ પડ્યો હતો પણ ફરશોસ્તર અને જમાસ્પ તેને પોતાનાં મનથી મદદ કરતા હતા. જ્યારે ગુસ્તાસ્પ, દએવયસ્ન પાદશાહો જેઓ જરથોસ્તની નવી દીનનાં ફેલાવાની સામે થતા તેઓ સાથે લડવામાં ઉપયોગી થઈ પડ્યો હતો ત્યારે એ બે શાગેદો લોકોને એ દીન સહમજવામાં અને એની ખુબીઓ જાહેર પાડવામાં જરથોસ્તને મદદગાર થઈ પડ્યા હતા. ફરવરદીન યશત પ્રમાણે એઓ જરથોસ્તના ૫૧ અને ૫૨ માં શાગેદો હતા. એ યસ્ત (ફ. ૧૦૩) પ્રમાણે એ બે ભાઈઓ હતા કારણ કે જ્યાં એઓની ફવશીઓને આરાધી છે ત્યાં એઓને “હવોવના” (છાકરા) કરી કહ્યા છે. ઇજશનેનાં ૫૧માં હા (ફ. ૧૬)માં જ્યાં કએ ગુસ્તાસ્પે જરથોસ્તી દીનને કરેલી મદદનો ઇસારો છે ત્યાં (ફ. ૧૭ ને ૧૮) એ બે ભાઈઓનાં નામોને યાદ કર્યાં છે. અહીં એઓને “હવોવ”ના ખાનદાંનનાં કહ્યા છે. એ હવોવ અથવા “હવોવ” ખાનદાંન પછવાડેથી હબુબ તરીકે ફારસી કેતાબોમાં

લખાયું છે. એ ઉપરથી હાલમાં પણ જાહેર આર્થિકગોળામાં એ-
ઓની કૃપશીઓનો ‘હબુબ’ના નામથી યાદ કરવામાં આવે છે.
જામાસ્પનાં નામ આગમચ કેટલીક જગાએ (હા. ૫૧ ક. ૧૮)
“દહુ” શબ્દ આવે છે. પેહેલવી કેતાબો પ્રમાણે એ દહનો અર્થ
દસ્તુર થાય છે. કૃશઓસ્તર જરથોસ્તનો પોતાનો શાગેદ હતો
એવું ઇજશનેનાં ૭૧ માં હા ઉપરથી માલમ પડે છે જ્યાં એ શાગેદ
અને જરથોસ્ત વચ્ચેની થોડીક પુરસેશ પાસોખ જાલવેલી છે. આવાં
યસ્ત (ક. ૬૮ ને ૬૯) પ્રમાણે જામાસ્પે દઁવયસ્નો સામે લ-
ડવાને શક્તીવાન થવા માટે આવાં ઇજદની બંદગી કીધી અને તે
બંદગી બાહાલ રહી.

એ તપાસ ઉપરથી ત્યારે આપણાં એકરારનામાનાં એ
લાગમાં લાણુનાર કએ ગુશતાસ્પ, કૃશોસ્તર અને જામાસ્પના ત-
રીકાવાલો થવા માગે છે તેની મતલબ સહમજ પડે છે. જેમ એ
ત્રણેએ જરથોસ્તી દીન કબુલ કરી હતી, એટલુંજ નહીં, પણ
જેમ કએ ગુશતાસ્પે પોતાની બાબુના જોરથી અને જેમ કૃશો-
સ્તર અને જામાસ્પે પોતાની બાબુના તેમજ મગજનાં જોરથી
જરથોસ્તી દીનનો પ્રસાર કરવામાં મદદ કરી હતી તેમ લાણુનાર
પણ જરથોસ્તી દીન કબુલ કરવાની મરજી જણાવે છે, એટલુંજ
નહીં પણ જરથોસ્તી દીનનો પ્રસાર અને ફેલાવો કરવાની બાહેશ
જાહેર કરે છે.

હવે આપણે આપણા એકરારનામાનાં સેવટના ભાગે ઉપર
આવીએ. લાણુનાર પોતીકે અખત્યાર કરેલી નવી દીન વિષે તો
• પોતાનો એકરાર જાહેર કરી રહ્યો. તે દીન પ્રમાણે શું શું કરવાને
અને શાથી દુર રહેવાને તે બંધાએલો છે તે તેણે જાહેર કર્યું.
કોણના પગલાંપર તે ચાલનાર છે તે વિષે પોતે કબુલાત આપી.
હવે સેવટે જે દીન એવા એકરારો અને કબુલાતો સાથે તેણે
અખત્યાર કરી તે દીનની તારીફમાં બે શબ્દો બોલી તે પોતાનો
એકરાર ખલાસ કરે છે. તે કહે છે “હું ભલી માજદયશની દીનને

વખાંડું છું કે જે દીન કલ્યાણ કંકાસ ઘટાડનારી, હથીઆર છો-
ડાવનારી, પોતાવતપણું આપનારી અને પવીત્ર છે. હાલની હૈયાત
દીનોમાં અને હવે પછી હસ્તીમાં આવનારી દીનોમાં જે દીન
સૌથી ખુબ્બે, સૌથી ભલી, અને સૌથી સરસ છે તે અહુરમજ્દી
જરથોશ્તી દીન છે.”

દીનમાં દાખેલ થનાર શખ્સ જરથોશ્તી દીનને ખીજ દીનો
ઉપર જે સરસાઈ આપે છે તેવી સરસાઈ વંદીદાદની પમી પરગરદ
(ફ. ૨૨)માં પણ તેને આપી છે. ત્યાં જરથોશ્ત અહુરમજ્દને
સવાલ કરે છે કે

“અએ હાડમંદ ફુનીયાના પેદાના કરનાર અહુરમજ્દ! આએ
દેવથી જુદો જરથોશ્તી કાયદો (યાને આએ જરથોશ્તી માજ્દય-
સ્ની દીન) પોતાની મોહતાઈ, ભલાઈ અને ખુબીને લીધે ખીજ
દીનો કરતાં કેટલો મોહતો, ભલો અને શ્રેષ્ઠ છે ?” એ સવાલના
જવાબમાં અહુરમજ્દ કહે છે કે “જે પ્રમાણમાં વોઉક્રશ દર્થો
ખીજાં પાણીઓ (દર્થો નદીઓ) કરતાં સરસ છે, જે પ્રમાણમાં
એક મોટું (મોતા જથ્થામાં) પાણી ખીજાં નાનાં (નાના જથ્થામાં)
પાણી કરતાં વધારે ઝહડપથી દોડે છે, જે પ્રમાણમાં મોતાં દર-
ખતો નાનાં ઝાડોને ધાંકી નાખે છે અને જે પ્રમાણમાં આકાશ
આએ પૃથ્વિને ધાંકી નાખે છે તે પ્રમાણમાં જરથોશ્તી દીન ખીજ
દીનો કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.”

વળી સરોશ હાદોખતના ૧) લા કરદામાં એ દીનની તારીફ
માં કહે છે. કે “તમામ ભલી પેદાયશોમાં અને તમામ અશોઈની
તોખમવાલી પેદાયશોમાં માજ્દયસ્ની દીન ઘણીજ સરચાઈ આપ-
નારી જરથોશ્તી કાયદો છે.”

વળી વંદીદાદની ત્રીજી પરગરદ (ફ. ૪૧-૪૨)માં હોરમજ્દ
કહે છે કે “આ સ્પેંતમાંન જરથોસ્ત ! માજ્દયસ્ની દીન એ દીનની
ઉપર એતેકાદ લાવનાર નરની (ગુનાહની) ખેડી તોડે છે, તેનાં
જુઠાંને, જહુઈથી મારવાનાં કાંમને, અશોમાણુસને મારવાનાં કા-

મને, નશો જાલવવાનાં કાંમને, (ચીનવદ) પુલ ગુજર ન થાય
એવાં ગુનાહ ભર્યાં કામોને, મુશ્કેલીથી ફીતાડી શકાય એવાં કરજને
અને બીજાં કોઈથી ગુનાહ ભર્યાં કામો જે કરવામાં આવે છે તે
સઘલાંને દુર કરે છે,” એટલે કે માજદયશની દીન ઉપર એતેકાદ
રાખી તેનાં કરમાંન પ્રમાણે ચાલનાર શખ્સ એ ઉપલી સઘલી
બદીઓથી દુર રહી શકે છે. વળી પછી કહે છે કે “જેમ દક્ષીણ
દીશાથી કુંકતો સખ્ત પવન વાતાવરણને સ્વચ્છ કરી નાખે છે
તેમ માજદયશની દીન અશો માણસના ખુરા વીચાર, વચન અને
કામને સાફ કરી નાખે છે.”

માજદયસ્ની દીનની એ શ્રેષ્ઠાઈને લીધેજ દીનકર્દમાં ધરાંન
દેશનાં વતનીઓની ચહુડતી માજદયસ્ની દીનને લાગુ પાડેછે અને
કહે છે કે “ધરાંનીઓનો તરીકો એ માજદયસ્ની દીનનો તરીકો
છે, તેથી જે કોઈ ધરાંનનો વતની છે તે હમેશાં ઘાતકી રવૈયાને
તોડનાર છે. ધરાંનનો વતની માજદયસ્ની દીનનો તરીકો ધરાવે
છે અને પોતાની સાથે જલામીનો(નો સંબંધ) રાખે છે તેથી તેને
મોતાઈ છે અને ખુરી શક્તિ તેનીથી ધજ પાંમતી રહે છે.”

સમાપ્ત.
